

KAZAN-TATAR TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ VE ÇOK LEHÇELİLİK ÖZELLİĞİ GÖSTEREN NOGMANÎ TEFSİRİ: YASİN SURESİ ÖRNEĞİ

Ahmet Turan TÜRK*

ÖZ

Tarih boyunca birçok din ve inanç sistemini benimseyen Türkler, bu din ve inanç sistemlerinin kutsal kitaplarını dillerine tercüme etmiştir. X. yüzyılda İslamiyet’i devlet olarak benimseyen Türkler, bu dönem ve devamında Kur’an-ı Kerim’i Türkçeye tercüme etmeye başlamıştır. İlk örneklerini Karahanlı Türkçesi döneminde gördüğümüz bu tercümelemler yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İlk yapılan tercümelemler satır altı denilen tarzda olup gittikçe hadis ve rivayetlerle genişletilen tefsirler ortaya çıkmıştır. Bu tefsirlerden biri de Kazan-Tatar Türkçesiyle yazılmış *Tefsir-i Nogmani*’dir. Nogman Samanî, Abdünnasir Kursavî’nin öğrencisi olmuş ve onun medresesinde yetişmiştir. Üstadının başladığı fakat tamamlamadığı Kur’an’ı tercüme işini tamamlamak amacıyla iki cilt hâlinde Kur’an’ı XX. yüzyılın başlarında Kazan-Tatar Türkçesine tercüme etmiştir. Bu tercüme aynı zamanda çok lehçelilik özelliği göstermektedir.

Yaklaşık yüz yıldır devam eden ve başlarda Batı Türkçesi eserleri üzerine yapılan çalışmalarla başlayan *iki dillilik* veya *iki lehçelilik* çalışmaları sadece Batı Türkçesi eserlerinde değil, aynı zamanda Doğu ve Kuzey Türkçesi metinlerinde de görülmektedir. Aynı zamanda bazı eserlerde tarihî Türk yazı dilleri olan Batı/Oğuz, Doğu/Çağatay ve Kuzey/Kıpçak Türkçelerinin hepsinin ayırt edici unsurlarının görüldüğü ve *çok lehçelilik* özelliğine sahip eserlerle de karşılaşmaktayız. Bu yazıda 1911 yılında basılan *Tefsir-i Nogmani*’nin ikinci cildindeki Yasin suresi örneğinde çok lehçelilik özellikleri ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz varlığı yönüyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çok lehçelilik, Kazan-Tatar Türkçesi, Tefsir-i Nogmani, ses bilgisi, biçim bilgisi, sözcük varlığı

WRITTEN IN KAZAN-TATAR TURKISH AND INDICATIONS OF MULTIDIALECTISM DEATURES IN EXEGESIS OF NOGMANI: SAMPLE OF SURAH YASIN

ABSTRACT

Through the history, Turks adopted many different religious belief systems

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturanurk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3714-5716>

and translated these systems' holy books into their own language. When Turks adopted Islam in 10th century, in that era and the following eras, they started to translate The Holy Quran. The first example of the translation was seen in Karahanli Turkish and these translations continued throughout the centuries. The first examples were under line translations, however, in the latter examples, exegeses which are developed with hadiths and hearsays emerged. One of these exegeses is "Exegesis of Nogmani" which is written in Kazan-Turkic language. Nogman Samani became Abdünnasir Kursavi's student and got educated in his madrasah. He finished the translation into Kazan-Tatar Turkish of The Holy Quran in two volumes, in the beginning of 20th century, which his master started to translate but couldn't finish. At the same time, this translation shows multidialectism feature.

Bilingualism or bidialectism have been studied for approximately hundred years and started with the studies of Western Turkish works, however, it is not only seen in Western Turkish texts but also in Eastern and Northern Turkish texts. At the same time, some of the works contain distinctive elements of the historical Turkish writing languages such as West/Oghuz, East/Cagatay and North/Kıpçak that we encounter multidialectism feature. In this article, example of Surah Yasin from the second volume of Exegesis of Nogmani's multi dialectism features is examined in terms of phonology, morphology and vocabulary.

Keywords: Multidialectism, Kazan-Tatar Turkish, exegesis of Nogmani, phonology, morphology, vocabulary

Tarih boyunca birden çok din ve inanç sistemi benimseyen Türklerin, yeni kabul ettikleri din veya inanç sistemlerini anlamak ve özümsemek amacıyla o din veya inanç sisteminin kutsal kitaplarını dillerine tercüme ettikleri bilinmektedir. Türkler İslamiyet'i kabulüyle başlayan İslamlaşma sürecinde de bu dine ait olan mukaddes kitabı tercüme etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e ait ilk çevirilerin Farsçaya yapıldığı ve herhangi bir kayıt olmamasına rağmen yaklaşık aynı dönemde Türkçeye de çevrildiği düşünülmektedir (İnan 1952: 13-14).

Emeviler döneminde bazı Türk ülkelerinin fethedilmesi sonucunda İslam'la tanışmaya başlayan Türkler, bu dönemde küçük kitleler hâlinde ve belirli aralıklarla İslam dinine geçmişlerdir. Özellikle Abbasiler döneminde, bir asırdan beri genel olarak mücadeleler içerisinde geçen Türk-Arap ilişkileri, dostane bir şekil almış ve bu Türk-Arap yakınlaşması sonucunda Türkler İslamiyet'i daha büyük kitleler hâlinde kabul etmeye başlamışlardır (Günay, Güngör 2007: 270-271). X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Türkler arasında, ihtida süreci sonraki yüzyıllarda da devam etmiş, hatta XVIII-XIX. yüzyılda bile Müslümanlığı kabul eden Türk boylarına rastlanmıştır (Günay, Güngör 2007: 239). İslamiyet'i ilk kabul eden İdil Bulgar Devleti ve devamında Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular şeklinde devam eden Türk boy ve devletleri arasında İslamlaşma süreci, sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Türklerin İslam dinine geçmesinden sonra başlayan ve günümüzde de devam eden Kur'an-ı Kerim'in tercüme ve tefsir faaliyetlerinin tarihte ilk olarak ne zaman ve nerede yapıldığı hakkında bugün için net bilgilerimiz yoktur. Kur'an'ın bir bütün olarak Farsçaya tercüme edildiği ve burada Taberi'nin hacimli tefsirinin esas

alındığı bilinmektedir. Zeki Velidi Togan, ilk Türkçe tercümenin ilk Farsça tercüme ile aynı zamanda yapıldığını ileri sürerken bu kanaatine delil olarak, yapılan ilk Farsça tercümedeki heyette bulunan Argu Türkünü göstermektedir (Ata 2013: X).

Aysu Ata, İslami Türk edebiyatının bilinen ilk eseri olan *Kutadgu Bilig*'in (1069) dilinden hareketle bu eserin ilk eser olarak kabul edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'in ilk tefsirinin ne zaman yapıldığı bilinmese de Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra, yani X. yüzyıl ve devamında yapıldığı tahmin edilir (2013: XI).

Yapılan ilk Kur'an tercümeleleri genel olarak satır arası veya altı dediğimiz cinstendir (Üşenmez 2013: 25). Açıklamalı veya tefsirli diyebileceğimiz Kur'an-ı Kerim çalışmaları ise bu tercümelelerden daha sonradır.

İlk Müslüman Türk devleti olan İdil-Bulgarları (922) ve sonrasında bu topraklarda siyasi teşekkül olarak beliren Kazan Hanlığının bugünkü temsilcilerinden olan Kazan Tatarları arasında tefsir faaliyetleri çok daha sonraları yapılmıştır. İdil-Ural bölgesinde yapılan tefsirler ile türlü dinî ve edebî eserler maalesef bize kadar çok az sayıda ulaşmıştır. Ele geçen elyazması eserlerin çoğu XVIII-XIX. asırlara aittir (Azmuhanov 2012: 10). XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Türk dünyasında yenileşme hareketi olarak tanımlanan Ceditçilik, Kur'an'ın tercüme edilip edilmemesi noktasında da kendini göstermektedir. Kadimcilerin tercüme yapılmasına karşı olduğu, Ceditçilerin ise tercümelelerin yapılması taraftarı olduğu gözlenmektedir (Maraş 2002: 179-181).

Ceditçiliğin dinî ilimler noktasında öncülüğünü yapan ve hadis, fıkıh ve kelâm ilmindeki görüşleri ile dikkat çeken Abdünnasır Kursavî, aynı zamanda "Heftiyek-i Şerif" adlı eseriyle ilk kısmî Kur'an-ı Kerim tercümesini yapan kişidir (bk. Maraş 2002: 52, Akhunov 2004). Bu tercümeyle daha genişleterek ve tam olarak hazırlayan kişi ise Nogman Samanî'dir. *Tefsir-i Nogmanî* adıyla hazırladığı bu eser Kazan-Tatar Türkçesi ile yapılmış tefsirlerin en önemlisi ve yaygın olanıdır (Azmuhanov 2012: 10, Akhunov 2004).

Hayatı hakkında bilgilerimizin kısıtlı olduğu Nogman Samanî, bugün Başkurdistan sınırlarında olan Sterlitamak ilinin Saman ilçesinden Emir bin Osman'ın oğludur. Kursavî'nin kendi köyünde kurduğu Kurşa Medresesi'nde yetmiş ve hocası Kursavî'nin taraftarlarından olmuştur. Kursavî'nin ölümünden sonra biraz Kurşa'da kalan Nogman Samanî, daha sonra Dağıstan taraflarına gitmiş ve burada vefat etmiştir. Nogman Samanî *Tefsir-i Nogmanî* adlı eserini, hac niyetiyle yola çıkan ve İstanbul'da vefat eden Kursavî'nin başladığı Kur'an tercümesini tamamlamak amacıyla hazırlamıştır. Bunu tercümenin ilk cildindeki tercüme-i hâl kısmından anlamaktayız.

Nogman'ın yaptığı bu tercüme bir tefsir niteliği göstermektedir. Ayetleri açıklamakta yer yer hadislerden ve rivayetlerden yararlanmış. İki cilt olarak hazırlanmış eserin birinci cildi 1989 yılında Doha-Katar'da tekrar basılmıştır. Eserin iç kapağında 10 sayfalık bir Arapça giriş bölümü vardır ve eser 11. sayfadan başlamaktadır. 11. sayfada, eserin A. Cemaladdin tarafından 1908 yılında Helsinki-Finlandiya'da tekrar neşredildiği ve 1911 yılında Kazan'da *Milliyet Neşriyatı* 'nda basıldığı kaydı vardır. İkinci cildinde de 1329/1911 tarihinde basıldığı belirtilmiştir. Eserin ilk cildi 391 ve ikinci cildi 407 sayfadan oluşmaktadır.

Eser dil özellikleri yönünden değerlendirildiğinde ise çok lehçelilik (*multidialectalism*) özelliği göstermektedir. Çok lehçelilik bir coğrafyada birlikte yaşamının sonucu olarak birden çok lehçe özelliğinin bir arada kullanılması olarak tanımlanabilir (Öztekten 2018: 359). Birlikte yaşamının yanı sıra iki veya çok lehçeliliği ortaya çıkarabilecek diğer bir sebep de kültürel ve siyasî ilişkilerdir. Bu ortak yaşam veya kültürel ilişki sonucunda ortaya çıkan iki veya çok lehçelilik, farklı lehçeye ait söz varlığı kullanımından daha çok, farklı lehçeye ait ses, şekil ve söz dizimi özelliklerinin kullanılıyor olmasıdır (Karaağaç 2013: 484). Türk dili tarihinde *iki dillilik* veya *karışık lehçelilik* olarak yaklaşık yüz yıldır araştırmalara konu olan bu durum, genel olarak Batı Türkçesinin ilk dönem eserleri üzerine yapılan çalışmalarda ortaya atılmıştır¹.

Öte yandan iki lehçelilik veya çok lehçelilik özelliği gösteren metinlerin sadece Batı/Oğuz Türkçesinde değil, aynı zamanda Eski Türkçeden başlayarak Doğu/Çağatay ve Kuzey/Kıpçak Türkçesi metinlerinde de görüldüğü bilinmektedir (Öztekten 2018: 358-359). Yaygın kabul edilen görüşe göre karışıklığın temel sebebi, XI-XV. yüzyıllar arasında yazıya geçirilmiş eserlerdeki daha çok Doğu Türkçesinden Batı Türkçesine doğru olan bir lehçe etkisidir. Bu etkinin sebebinin eski yazı dilinden yeni yazı diline geçiş dönemi özelliği olduğunu iddia eden R. R. Arat, M. Mansuroğlu, S. Buluç, M. Canpolat, Z. Korkmaz gibi araştırmacılar vardır. Bununla birlikte, buna itiraz ederek ya da bu görüşü kabul edip söz konusu karışıklığın nedeni olarak, bu tür eserleri yazıya geçiren müstensihlerin ana dillerinin Doğu Türkçesi olmasından veya Doğu Türkçesini iyi bilmelerinden kaynaklandığını ifade eden Ş. Tekin gibi araştırmacılar olmuştur. İki veya çok lehçeliliğin sınırlarının kesin olmadığını ve lehçelerin daha sonra genelleşen karışmasından kaynaklandığını söyleyen araştırmacılar da vardır (Karaağaç 2013: 484, Nalbant: 2014: 6-9). Öte yandan Doğu Türkçesindeki iki lehçeliliğin, Çağatay Türkçesinin klasik öncesi dönem özelliklerinden olan ve *Divânu Lügâti't-Türk*'te de sözü edilen Oğuz ve Kıpçak topluluklarının iç içe yaşayışlarından kaynakladığı da bilinmektedir (Karahana 2013: 217, Karaağaç 2013: 484). Yine Kıpçak grubu Türk yazı dillerinden

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Reşit Rahmeti Arat (1987). "Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dâir", *Makaleler*, Haz. Osman Fikri Sertkaya, c. 1, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 311-318; Azmi Bilgin (1990). "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 69, Aralık 90, s. 63-76; Ali Cin (2010). "Karışık Dilli Eserlerden Ali'nin Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi", *Turkish Studies*, Vol. 5/1, Winter 2010, s. 140-176; Mustafa Canpolat (1967). "Behcetü'l-Ĥadâ'ik'in Dili Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1967*, Ankara, 1968, s. 165-175; Gürer Gülsevin (2010). "Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım", *Turkish Studies*, vol. 5/1, Winter 2010, s. 57-76; Abdülkadir İnan (1956). "Karışık Lehçelerle Yazılan Türkçe Eserler (XV-XVI. Yüzyıllar)", *Türk Dili*, S. 53, Şubat 1956, s. 272-275; Zeynep Korkmaz (2011). "Yine Karışık Dilli Eserler Üzerine", "*Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl*" Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ed. Ülkü Çelik Şavk, c. 2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 503-510; Özkan Öztekten (2018). "Türk Dünyasında Karışık Dillilik ve Ortak Dil", *Yeni Türkiye*, S. 101, Mayıs Haziran 2008, s. 357-364; Şinasi Tekin (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olğa-bolğa' Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1973-1974*, Ankara, s. 59-157; Bilal Yücel (2004). "Kadı Burhaneddin Divanındaki 'olğa-bolğa' Özellikleri Dolayısıyla", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, S. 4, Sivas, s. 181-203.

olan Kazan-Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesinin yalnızca eski devirlerde değil, Osmanlı döneminde de Oğuz Türkçesinin etkisi altında olduğu bilinmektedir².

Özellikle İdil-Ural bölgesinde XVIII. yüzyıl başlarından XX. yüzyıl ortalarına kadar kaleme alınmış pek çok dinî ve edebî eserde iki veya çok lehçelilik durumu gözlenmektedir. Biz de bu durumu *Tefsir-i Nogmani*'nin ikinci cildinin 179 ile 185. sayfaları arasında yer alan Yasin suresi örneğinde, karşımıza çıkan çok lehçelilik durumunu ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz varlığı yönüyle açıklamaya çalışacağız.

1.Ses Bilgisi Yönüyle

1.1. /b-/ ~ /m-/: Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te lehçeler arası farklılıklardan bahsederken dile getirdiği "bazı harflerin değişmesi..." ve açıklama kısmında "Kelimenin başındaki bütün mim'ler Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarda be'ye döner... Türkler **men bardım**, bu gruplar ise **ben bardum** derler." (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 12) şeklinde kaydettiği bu özellik, Kazan-Tatar Türkçesinde söz başı /b/ sesinin söz içinde /n/ ve /ñ/ geniz seslerinin komşuluğunda ve bazen de bir nedene bağlı olmaksızın /m/'li olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda genel olarak sözcükte bulunan geniz seslerinin etkisi görülmektedir. Bununla beraber Türk yazı dillerinin tasnifinde kullanılan esaslardan biri olarak değerlendirilebilecek söz başı /b/ > /m/ ses olayında, /b-/ Oğuz Türkçesinde görülmektedir (Ehmetcanov 2003: 63).

Geniz seslerinin komşuluğunda söz başında görülen bu değişim, Kazan-Tatar Türkçesinde *bu* zamirinin çekime girdiği durumlarda da görülmektedir: *bu, moni, moniñ, monda, monnan...* (Hisamova 2017: 57, Celey 1954: 69; Zekiyev vd. 2002: 313).

İncelenen metinde "bu" zamirinin çekimli şekillerinde hem "bu"lu hem de "mo"lu şekline rastlanılmıştır.

Bundın murâd nerse idüğën Allâh te'âlâ üzë bëledër. (TN 1-8)*

Âdem balası üzënëñ meni suvıdın yaratuluvın onıtup kipken söyek ile bözge mişâl kılıp mona bu söyek çürüp bêtkeç **monu** këm têrgözër deyüp eytdë. (TN 7-11)

1.2. t-/d-: Yine Kâşgarlı Mahmud, eserinde Oğuzların söz başı ötümsüz /t/'yi ötümlü olarak kullandıkları bilgisine yer vermiştir: Türkler *tewe*, Oğuzlar *deve* der. (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 12). Kâşgarlı'nın tespit ettiği bu husus Türk yazı dillerinin tasnifinde belirleyici unsurlardandır. Eski Türkçe söz başı /t/ sesinin Oğuz grubu Türk yazı dillerinin dışında korunması ve bunun yanında Oğuz grubu Türk yazı dillerinde ötümlüleşmesi Türk yazı dillerinin genel özelliklerden biridir. Kazan-Tatar Türkçesinde düzensiz ses değişimi olarak belirli sözlerde bulunan bu değişim incelediğimiz metinde de tanıklanmıştır. Söz başında genel olarak /t/ sesini koruma eğiliminde olan Kazan-Tatar Türkçesi ve bugün /t/'li olan "tündër-" eylemi 1

² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal Şahin (1999). "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri", *Osmanlı*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 353-360; Mirfatih Zakiyev (1999). "İdil-Ural Türkleri ve Gelişmelerine Osmanlıca'nın Tesirleri", *Osmanlı*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 530-536.

* Parantez içindeki kısaltma *Tefsir-i Nogmani*'yi ve sayılar Yasin suresinin metindeki sayfa ve satır numaralarını göstermektedir.

örnekte /d/'li olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra düzensiz olarak değişmiş söz başı /t/ > /d/ ses değişimine de rastlanılmaktadır.

Ul âyetlerden yöz *dündërdëler*. (TN 4-26)

Ul möşrikler bëlmiyler më taħkıyık bëz anlarğa üzëmëznëñ qodretëmëz ile *dürt* ayaklı ħayvânlar bar kıldık. (TN 6-23)

Ayrıca metinde Oğuz Türkçesinde yaygın olarak kullanılan *dahi* edatı ile İdil-Ural bölgesindeki Türk yazı dillerinden sadece Kazan-Tatar Türkçesinde bulunan *di-* eyleminde görülen /t/ > /d/ ses değişimi bu çerçevede Oğuz Türkçesi özelliği olarak değerlendirilebilir (Öztekten 2010: 38).

Bes ey Muħammed ('aleyhi's-selâm) senë ul möşriklernëñ Allâh'nın şerikë bar *digen* süzlerë ħafâlandırmasun. (TN 7-4)

Bu bëzge Allâh va' de kılgân eş *dahi* peygamberler de ħaberlerënde rastlardır *diyüp*. (TN 5-14)

1.3. /e/ ~ /i/: Bilindiği gibi Kazan-Tatar Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden biri Eski Türkçe /e/ sesinin daralarak /i/ sesine dönüşmesidir (Öner 2013: 12, Yalçın 2013: 153). İncelenen metin harekesiz olmasına rağmen /e/'li yazım tercih edildiği durumlarda ya herhangi bir işaret kullanılmamış ya da /ʌ/ işareti gösterilmiş, /i/'li yazımlarda ise /ɛ/ işareti kullanılmıştır. Metinde iki lehçelilik özelliği olarak gördüğümüz bu yapılar aynı sözcüklerde dahi karşımıza çıkmaktadır.

Men sëznëñ rabbiñızğa imân *kiltürdëm*. (TN 3-9)

Eger *min* şul kâdir Allâh'dın başkanı allâh dip bëlsem ul vaqt bik açık azğnılıqdamin. (TN 3-5)

Bes ul këşëler imân *keltürmesler*. (TN 1-15)

Allâh te'âlâ menë *ne* sebebdën yarlıkadı ve *ne* sebeblë menë ħürmetlü bendelerëndën kıldı? (TN 3-11)

Ni ħasret ve *ni* ükëñçlë şul këşëlernëñ ħâllerë. (TN 3-19)

Alarğa bër resül *keldë* ise anı mışkıl iteler idë. (TN 3-20)

.. sëzge bër şomlık *kilse* küfrëñëz ve kibrëñëz sebeblë *kile*. (TN 2-18)

1.4. /y-/ ~ /c-/: Kaşgarlı Mahmud *Divânu Lugâti 't-Türk'*te Kıpçak ve Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak söz başı /y/ sesinin elif, yani /y/'siz kullanıldığını veya /c-/ sesine dönüştüğünü ifade etmiştir (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 12). Zeynep Korkmaz, Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak verilen bu /y-/ > /c-/ ses değişimi konusunda Kaşgarlı'ya ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini belirtirken (1995a: 246) Gürer Gülsevin bu durumun XI. yüzyıl Oğuz Türkçesinin bir ağzının özelliği olabileceğini ifade etmiştir (2016: 272-294). Bu konuda Kazan-Tatar Türkçesinde düzensiz bir durum söz konusudur (Öner 2013: 20). Söz başı /y/ sesinin Kazan-Tatar Türkçesinde çoğunlukla korunmuş olmasına rağmen, önemli bir miktarda da ön seste /c/ bulunduran sözcükler yer almaktadır (Alkaya 2017: 25). Söz başı /y/ sesinin /c/ sesine dönüşmesinde ön damak ünsüzlerinin de etkisi vardır (bk. Serebrennikov, Gadjiyeva 2011: 59; Ercilasun, 2007a: 116).

İncelenen metinde aynı sözlerin hem /c-'li hem de /y-'li şekilleri tanıklanmıştır.

...ul *cirde* ħurma ve üzüm baqçaları kıldık ve çişmeler ağızdık. (TN 3-29)

Yer ve küklernë yaratқан Allāh *yer* ve kükke qarağanda keçkēnelēkde ve haqirliqda mişlë bulmağan ädemlernë yaratırğa qādir tūğēl mē? (TN 7-20/21)

Bugünkü Kazan-Tatar Türkçesinde /c-/li gördüğümüz *ciber-* eylemi metinde *yiber-* ve /y-/li gördüğümüz *yon* sözcüğü metinde *con* olarak tanımlanmıştır.

Ve şul vaqıtta kē bēz Antakiye halkına ikē peygamber *yiberdēk*. (TN 2-5)

Conları ve tirēlerēnden fā'idelenüv ve eçēmlēkler bar söt qatıq kēbi. (TN 6-28)

1.5. Ünlülerde yuvarlaklaşma: Kazan-Tatar Türkçesinin en önemli özelliklerinden biri de küçük ünlü uyumunun olmamasıdır; yani ilk hecedeki ünlü ister düz ister yuvarlak olsun ikinci ve daha sonraki hecelerdeki ünlüler daima düzdür (Öner 2013: 23).

İncelenen metinde hem ek hem de yardımcı seslerde yuvarlaklaşmaların olduğu görülmüştür. Bu durum aynı sözde bile ikili kullanıma yol açmıştır.

1.5.1. +II/+lü: Türkçenin isimden isim yapma eklerinden olan ve işlevlik derecesi çekim eklerine yakın olan bu ek, Eski Türkçede +IIg (Tekin 2003: 83) şeklinde kullanılmıştır. Oğuz Türkçesinde ekin son sesi /g/'nin erimesi sonucu ek Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde +IU şeklinde ve ünlüsü düzenli olarak yuvarlak şekildedir (Gülsevin 2007b: 118). Ekin sonundaki /g/ sesinin erimesine rağmen yuvarlaklaşmadığını Kıpçak Türkçesinde görmekteyiz (Karaağaç 1997: XXV) ve bu dönemin ilk metinlerinde bu ekin hem /g/'li hem de /g/'siz şekilleri bir arada kullanılmıştır (Güner 2013: 187). Günümüz Kazan-Tatar Türkçesinde ise ek +II şeklindedir.

İncelediğimiz metinde ise düzenli olarak +II şeklinde olan bu yapı bir örnekte tarihî Oğuz Türkçesinde olduğu gibi yuvarlak ünlülü kullanılmıştır.

...ädemler mēnüp yöriy torğan qorabқа oħşaşlı nerseler yaratıttıq. (TN 4-17)

Ni hasret ve ni *ükēnçlē* şul kēşēlernēñ hāllerē. (TN 3-19)

Allāh te'ālā menē ne sebebdēn yarlıqadı ve ne sebeblē menē *hürmetlü* bendelerēndēn kıldı? (TN 3-12)

1.5.2. -p,-(D)p/-(U)p, -Up: En eski metinlerden beri izlenen bu ekler, genel Türkçede olduğu gibi Kazan-Tatar Türkçesinde de sıkça kullanılan zarf-eylem ekidir (Öner 2013: 230; Bayraktar 2004: 139). Bugünkü Kazan-Tatar Türkçesinde -p şeklinde ve küçük ünlü uyumu olmaması sebebiyle yardımcı ünlüsü daima düz olan bu ekin metinde daha çok yuvarlak ünlülü kullanılması ve bazen aynı sözün hem yuvarlak hem de düz olan yardımcı sesi alması eserdeki çok lehçelilik özelliği olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra “deyüp” sözünde ekin yardımcı ünlüsünün Oğuz grubu Türk yazı dillerinde olduğu gibi ekin aslı sesi durumunda kullanıldığı yapılar da vardır (Şçerbak 2016: 140).

Ve ul müşrikler şāyed bēzge yardımda bulurlar dip *üm-āllenēp* Allāh'dan başqa ilahlar *kılup* alarğa 'ibādet kıldılar. (TN 6-30)

Allāh'ğa şerik kıluvlarından tevbe *kılup* imānga kilürler idē. (TN 3-13)

...ädemler *mēnüp* yöriy torğan qorabқа oħşaşlı nerseler yaratıttıq. (TN 4-17)

Anı qavmē ültērgeç ul kēşēge oçmaħğa kērgēl *dip* eytöldē. (TN 3-10)

Sen bēznēñ dīnēmēznē *taşlap* bularğa iyeresēñ mē *diyüp*. (TN 2-26)

1.5.3. Belirsiz Gelecek Zaman: Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış dil bilgisi kitaplarında³ *geniş zaman* başlığı altında işlenen bu yapı çağdaş Türk yazı dilleri üzerine yapılmış bazı çalışmalarda daha çok *belirsiz gelecek zaman* olarak değerlendirilmiştir (bk. KTLG-F 2006: 385-393; Zekiye vd. 2002: 135; Safiullina-Zekiye 2002: 297; Tumaşeva 1978: 125). Kazan-Tatar Türkçesinde bu zaman çekimi *-Ar* ve *-r* ekleriyle yapılmakta ve gösterdiği belirsizlik, şüphe veya gelecekte gerçekleşecek bir eyleme işaret ettiği için *bilgēsöz kileçek zaman* olarak adlandırılmaktadır (Öner 2013: 181). Eski Türkçede *-Ur*, *-Ar* ve *-r* şeklinde ve kesin bir zamanı ifade etmeksizin, manası belirsizlik, şimdiki ve gelecek zaman arasında değişen bir ek olan belirsiz gelecek zaman eki, tarihî Türk yazı dillerinde aynen devam etmiştir (Öner 2013: 181). Kazan-Tatar Türkçesinde bu ekin ünsüz ile biten eylemlere *-Ar*, ünlü ile biten eylemlere *-r* şekli getirilir; ancak /t/ ve /l/ sesleriyle biten daha çok tek heceli ve bazen de iki veya üç heceli eylemlerden sonra *-(I)r* eki getirilir (Hisamova 2006: 189). Ancak metinde bugünkü Kazan-Tatar Türkçesinde bulunmayan ve tarihî Oğuz Türkçesi metinlerinde görülen yuvarlak şekilleri de kullanılmıştır.

Kılam şul üldëkëğözden soñ şul kâdir bër Allâh'ğa kaytarılaçaqsız kim haqlıkda ikennë *bëlürsöz*. (TN 2-29)

Allâh'ğa şerik kıluvlarından tevbe kılup imânğa *kilürler* idë. (TN 3-13)

Bu könde hiç këmge zulm idëlmes hem dönyâda ni kılğan şunuñ cezâsını *kürër*. (TN 5-18)

Tiyüşlë cezâların *kürürler*. (TN 7-6)

1.5.4. Yardımcı Ses: Bu sesler, sözcükler ile yapım veya çekim eklerinin bulunduğu çekim ve yapım sırasında ortaya çıkan yardımcı unsurlardır (Öner 2013: 21). Yardımcı sesler zorunluluktan ortaya çıkmıştır. Türkçenin ses özelliği dolayısıyla iki ünlü ve kelime sonunda, belli çiftler dışında, iki ünsüz yan yana gelemez (Ercilasun 2007b: 347). Gramer birlikleri arasında birleşmeyi sağlayacak olan yardımcı sesler, ya iki ünlü veya söz sonunda yan yana gelemecek iki ünsüz arasına giren unsurlardır. Gramerlik bir görevi olmayan bu sesler ek de sayılamazlar (Öner 2013: 21). Kazan-Tatar Türkçesinde yardımcı sesler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünlü+ünlü birleşmesini sağlayan yarı ünlü /y/ ve ünsüz+ünlü birleşmesini sağlayan ve sadece dar ünlülü olan /l/'dir.

İncelenen metinde yardımcı sesin dudaksılaştığı örnekler ve yuvarlak ünlülü şekiller tanımlanmıştır. Düz ünlülü olması gereken kullanımlarda yuvarlak ünlülü şekiller kullanılmış, bazen aynı sözde dahi ikili kullanım söz konusu olmuştur.

Bes alarnı Allâh'nıñ 'azâbından *kurkut* kerek *kurkıtmâ* alarğa ikëşë de bërdër. (TN 1-22)

Ul söyeknë evvel këm bar kılğan idë, şul zât *tërgözür*. (TN 7-14)

Ol cennet halkına rahîm bulğan Allâh te'âlâ'dan *eytülgen* selâm bulğuçdır. (TN 5-24)

³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Banguoğlu (2015), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 462-464, Süer Eker (2009), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 340-342; Muharrem Ergin (2000), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım, Yayın, s. 291-295; Günay Karaağaç, (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 359-361.

Taḥkayıq sen tuǵrı yulǵa *kündərəlgen* peyǵamberlerdensēñ. (TN 1-10)

2. Biçim Bilgisi Yönüyle

2.1. II. Çokluk Kişi İyelik Eki: Eski Türkçede +ñIz/+ñUz şeklinde olan bu ek (Tekin 2003: 103; Alyılmaz 1994: 49) tarihi Kıpçak Türkçesinde de aynen devam etmiştir (Öner 2013: 109; Güner 2013: 187). Kazan-Tatar Türkçesinde bu çekimin eki +GIz'dir. Ek ünsüzle biten bir söze getirildiğinde yardımcı ünlü araya girer. Metinde ise bu çekimin hem +ñIz'lı hem de +GIz'lı şekli tanıklanmıştır. +ñIz'lı şekil Eski Türkçe ve devamı olan Karahanlı, Harezm ve Çağatay Türkçesinin bir özelliği ve +GIz'lı şekil ise bugün Kazan-Tatar ve Başkurt Türkçesinde gördüğümüz şekilde Kıpçak Türkçesinin bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Lekin sēz her eşnē urınsız kılǵuçı ve günāh kıluvda çikden aşkan ḥalksız, ḥaǵnı kabūl itüvge hiç *uyıǵız* yuq. (TN 2-20)

Men sēznēñ *rabbıñızǵa* imān kultürdēm. (TN 3-9)

Qılam şul *üldēkēǵızden* soñ şul kādır bēr Allāh'ǵa qaytarılaçaqsız kim ḥaǵlıqda ikennē bēlürsēz. (TN 2-28)

Sēznēñ şomlana torǵan *nerseñēz üzlerēñēz* bērlen bēрге, sēzge bēr şomlıq kilse *küfrēñēz* ve *kibrēñēz* sebeblē kile. (TN 2-17/18)

2.2. Ad Durum Eklerinde İkili Kullanımlar

2.2.1. Belirtme Durumu: Eski Türkçede iyelik eksiz gövdelere +G, iyelik ekli gövdelere +In ve seyrek olarak da +nI şeklinde kullanılan (Tekin 2003: 107; Erdal 2004: 170) belirtme durumu eki, tarihi Kıpçak Türkçesinde +nI/+nU/, +n ve +I (Güner 2013: 193) ve Kazan-Tatar Türkçesinde III. kişi iyelik ekinden sonra +n, teklik I. ve II kişi zamirinden sonra +ē ve diğerk durumlarda ise +nI biçimindedir.

Metinde III. kişi iyelik ekinden sonra bu durumun hem Kazan-Tatar Türkçesindeki +n hem de Oğuz grubu Türk yazı dillerindeki +I şeklindeki kullanımı tanıklanmıştır.

Taḥkayıq bēz üleklernē tērgēzemēz ve alarnıñ ülmesdin evvel kılǵan *amellerēñē* ve qaldırǵan *eşerlerēñ* yaḥşı bulsun yaman olsun yazarmız. (TN 1-28/2-1)

Bes anlar *başlarını* küterüp *küzlerēñē* yomup ḥaǵnı añlavdın maḥrūmlardır. (TN 1-18)

Bu könde hiç kēmge zulm idēlmes hem dönyāda ni kılǵan şunıñ *cezāsını* kürēr. (TN 5-18)

Qılǵan işlerēñēznēñ *cezāsın* tatarsız. (TN 2-30)

2.2.2. Uzaklaşma Durumu: Eski Türkçede bulunma durumu ekinin yanı sıra +dIn şeklinde de kullanılan (Erdal 2004: 174) uzaklaşma durumu eki, tarihî Kıpçak Türkçesinde +DAn; +dIn (Güner 2013: 190) ve Kazan-Tatar Türkçesinde +DAn ve geniz sesleri /m/ ve /n/'den sonra +nAn biçimindedir (Zekiyev vd. 2002: 55; Hisamova 2006: 54).

Metinde bu durumun kullanımında hem Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde kullanılan +DAn hem de Karluk grubu Türk yazı dillerindeki +dIn şekli tanıklanmıştır.

... Allāh'nıñ *azābındın* kırkıtmāqıñ için 'aziz ve raḥim bulǵan Allāh *tarafındın* indērēlgen kitābdır. (TN 1-13)

Bes alarnı Allāh'niñ *‘azābandan* kırkut kerek kırkıtmı alarğa ikēšē de bērdēr. (TN 1-22)

2.3. Zaman Çekimi

2.3.1. Belirsiz Gelecek Zamanın Olumsuz -mAz/-mAs: Bu zamanın olumsuz çekimi Kazan-Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şahıslara göre değişmektedir. Teklik ve çokluk I. şahıslarda -mA olumsuzluk eki üzerine teklik ve çokluk I. şahıs ekleri getirilerek yapılır. Diğer kişi çekimlerinde ise -mAs eki üzerine zamir kökenli şahıs ekleri getirilmek suretiyle yapılır (bk. Hisamova 2006: 189-190; Tumaşeva 1978: 125-126; Safiullina-Zekiyev 2002: 297-298). Özellikle teklik ve çokluk I. şahıslarda görülen olumsuz zaman çekimi Oğuz Türkçesinden Kazan-Tatar Türkçesine geçmiş kopya biçimler olarak da değerlendirilebilir.

İncelenen metinde Oğuz grubu Türk yazı dillerinde görülen -mAz ve Kıpçak ve Karluk grubu Türk yazı dillerinde görülen -mAs biçimi bir arada kullanılmıştır.

Eger bēznēñ sūzēmēz bērlen va' zılsañız hiç *şomlanmaz* idēñēz. (TN 2-18)

Eger bēz kēşēlernē suvğa batıruvğa tēleseک alarnı kōtkarurğa hiç yardımçı *bulmas* ve batup ülüvden *koṭkarılmaslar* da. (TN 4-19/20)

Alar haqnı *kürmesler*. (TN 1-21)

2.3.2. Geniş Zamanın Olumsuz: Tarihi Türk yazı dillerinde bu zamanı ifade etmek için ya doğrudan doğruya geniş zaman çekimine başvurulmuştur veya şimdiki zaman için süreklilik bildiren *tur-*, *yori-*, *yat-* gibi süreklilik bildiren yardımcı eylemlerden yararlanılmıştır (Ergin 2000: 458§). Bunlardan *tur-* yardımcı eylemini ekletiren Kıpçak Türkçesinde zamanla yardımcı eylemin de tasarruf edilmesiyle Kazan-Tatar Türkçesinde -A; -y ekleri şimdiki zaman ifadeli geniş zaman ekleri olarak ortaya çıkmıştır (Öner 2013: 164). Aslında zarf-eylem olan -A, *tur-* yardımcı eylemi tasarruf edildiği zaman onun görevini üstlenmiştir. Ünlü ile biten eylemlere /y/ yardımcı ünsüzüyle eklenen -A ekinin de tasarruf edilmesiyle yardımcı ünsüz /y/ ek konumuna geçmiştir.

Kazan-Tatar Türkçesinde bu zamanın olumlu çekimi -A ve -y eklerinden sonra zamir kökenli şahıs eki getirilmesiyle oluşturulur. Ünsüz ile biten eylemlere -A, ünlü ile biten eylemlere -y getirilir. Kazan-Tatar Türkçesinde son sesi düz-geniş ünlü olan sözlerin son sesi, işte bu ek durumuna geçen /y/ sesinin etkisiyle daralır.

Bu zamanın olumsuz çekimi -mA ekiyle yapılır. Ünlü ile biten sözlere getirilen -y ekinin daraltıcı etkisiyle olumsuzluk eki -mA-y > -mIy şeklini almıştır (Tumaşeva 1978: 115-116).

/y/ sesinin daraltıcı etkisiyle Kazan-Tatar Türkçesinde -mIy şeklini alan bu ek, metinde bir ağız özelliği olarak değerlendirilebilecek -mAy şeklinde de tanıklanmıştır. İdil-Ural bölgesindeki Kıpçak grubu Türk yazı dillerinden olan Başkurt Türkçesindeki -mAy (Yazıcı Ersoy 2007: 777) şekli ile Kazan-Tatar Türkçesindeki -mIy biçimi ile bir arada kullanılmıştır.

Elbette alar bularğa kaytmasalar şunı uylap *‘ibretlenmiyeler* mē? (TN 3-23)

Şularğa şökr *kalmıylar* mı? (TN 6-29)

Ul möşriklerge rablarınıñ āyetlerēndēñ āyet kilgen sayın hiç iltifāt *kılmay*. (TN 4-26)

2.3.3. Çekimsiz Eylem Biçimleri

2.3.3.1. Eylem adı -v/-mAk: Eski Türkçe dönemde eylemden ad yapma eki -G ekinin -v'ye değişmesi sonucunda ortaya çıkan ve Kazan-Tatar Türkçesinin mastar eklerinden biri olan bu ek (Öner 2013: 71), ünlüyle biten eylem kök ve gövdelerine -v, ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerinin -Uv şeklinde eklenmektedir. Temelde Oğuz grubu Türk yazı dillerine has olan ve Karluk grubu Türk yazı dillerinde de görülen -mAk eki (Hisamova 2017: 160) metinde -v ekiyle bir arada kullanılmıştır.

Ul Qor'an, atalarına hiç qurkitquçı peygamber yiberëlmegen ve tuğrı yulğa *künëlüvden* gâfil bulğan qavmnë, Allâh'nıñ 'azâbındın *qurkitmaqıñ* için 'azız ve raħım bulğan Allâh tarafındın indërëlgen kitâbdır. (TN 1-11/13)

Allâh'ğa şerik *qıluvlarından* tevbe qıluv imânğa kilürler idë. (TN 3-13)

Bu qabirlerden *qubarlıuv* va' desë qayçan bulaçaq? (TN 5-3)

Taħkıyq bëz sëzge dın *ögretmek* öcün yiberëlgen resüllermëz diyü. (TN 2-7)

2.3.3.2. Sıfat-Eylem Eki -GAn /-dIK, -dUK: Günümüz Türk yazı dillerinde geçmiş zaman sıfat-eylem eki olarak -GAn (> -An), -mIş ve -DIK / -DUK kullanılmaktadır. -DIK / -DUK eki, Oğuz grubu Türk yazı dillerinin karakteristik sıfat-eylem ekidir. -GAn ise, Oğuz grubu dışındaki Türk yazı dillerinde görülür. (Gülsevin 2010: 62) Eski Uygur Türkçesinde ilk örneklerini gördüğümüz (Eraslan 2012: 364) ve Karahanlı Türkçesinden itibaren yaygınlık kazanmaya başlayan -GAn eki (Bayraktar 2004: 123) Kazan-Tatar Türkçesinin geçmiş zaman ve pasiflik ifade eden bir sıfat-eylemdir. Tarihî Türk yazı dillerinde aktif şekilde kullanılan ve günümüzde Oğuz grubu Türk yazı dillerine has olan -DUK ekinin kalıplaşmış şekli de söz varlığında görülmektedir (Hisamova 2017: 130).

Metinde sıfat-eylem eki olarak hem Oğuz grubu Türk yazı dilleri için karakteristik olan -dIK / -dUK hem de Oğuz grubu dışındaki Türk yazı dillerinde görülen -GAn eki bir arada kullanılmıştır.

Bundın murâd nerse *idügën* Allâh te'âlâ üzë bëledër. (TN 1-8)

...ul peygamberler dın *ögretdeklerë* öcün sëzden haq soramıylar. (TN 2-24)

Menëm kemâl-i qodretëme hałkñı *ülgendën* soñ qabirlerëndën çığaruvımızğa zur delil... (TN 3-25)

Mekke mōşriklerë bilmiylar mē alardan evvel zamāndağı hałkarnı peygamberlerge imān *keltürmedeklerë* için helāk kıldıq. (TN 3-22)

Allâh'nıñ 'azâb itüvendën *qurıqğan* kēşelernë qurqıtırsıñ. (TN 1-25)

3.Söz Varlığı Yönüyle

3.1. ol-/bul-: Bu eylemin kullanımı tarihî ve modern Türk yazı dillerinin tasnifinde belirleyici unsurlardan biri olarak kabul edilir. İki veya çok lehçelilik gösteren eserlerin en önemli özelliklerinden birisi *ol-/bol-* (Kazan-Tatar Türkçesi için *bul-*) eylemlerinin bir arada kullanılmasıdır (Korkmaz 1995b: 284; Karaağaç 1997: XXII). İncelenen metinde *bul-* eylemi yanında *ol-* eylemi de kullanılmıştır. Aynı cümle içinde bile iki farklı kullanım tanıklanmıştır.

Taħkıyq bëz üleklernë tërgëzemëz ve alarnıñ ülmesdin evvel kılgan 'amellerënë ve qaldırğan eşerlerën yaħşı *bulsun* yaman *olsun* yazarmız. (TN 2-1)

Taħkıyq ul qavmnëñ küpregëne 'azâb va' desë şäbit *buldı*. (TN 1-15)

Bes anlar bër eş ile vaşiyet eyterge ve illerëne ehl ve evlâdı kaşına kayturğa hem kâdir *olmas*. (TN 5-8/9)

İmdë şundayın çiy yaşıl ağaçdın uç çıgarurğa kâdir bulğan Allâh ülëklernë tẽrgẽzürge neçük kâdir *bulmasun*. (TN 7-19)

3.2. Böyle: Oğuz grubu Türk yazı dillerinde işaret zamiri ve “ile” edatının birleşimiyle oluşan bu yapı (Tietze 2002: 382), Kazan-Tatar Türkçesinde işaret zamirinin +lay veya +diy ekiyle birleşimi sonucu ortaya *bolay* ve *mondıy* şekilleri kullanılmaktadır. Metinde hem Oğuz hem de Kıpçak özellikli yapılar bir arada kullanılmıştır.

İndë bu kıyaşnıñ *böyle* yörmekë her eşde gâlib ve her eşnë bẽlgüçë Allâh te‘âlâ’nıñ kôdretë bẽlendër (TN 4-8)

Bes *andayın* kēşë bulsa ul kēşëge Allâh’nıñ yarlıkavı ve zur ecërlerë bërle beşâret birgël. (TN 1-25)

3.3. Bërle, Bërle, İlen, İle: *Bir* sözcüğü ve +le ekinin birleşimi ve bunun +n ile genişlemiş şeklinin vasıta edatı olarak kullanıldığı bu yapı aynı zamanda Oğuz grubu Türk yazı dillerinin vasıta edatı olan “ile” ile birlikte kullanılması karışık lehçelilik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde 5 kez “bërle”, 3 kez “bërle”, 1 kez “ilen” ve 9 kez de “ile” yapısı kullanılmıştır.

Eger sêz bu dinge öndevñëzdën tuktalmasañız taş *bërle* atarmız ve bẽzden sêzge katı ‘azâb irêşür deyüp. (TN 2-15)

Soñra ul peygambernë öçünçë peygamber şem‘ün *bërle* kuvvetledëk. (TN 2-6)

Allâh tẽlevne hilâf eş *ilen* bẽzge emr itesêz diyüp. (TN 5-2)

Taħkıyık cennetdegë halk bu kön bër aş *ile* lezzetlengüçëlerdër. (TN 5-20)

3.4. Dip, Diyü: Son çekim edatı olarak kullanılan “dip” ile aynı anlamda ve ses bilgisi yönüyle Oğuz Türkçesi özelliği gösteren “diyü” edatı bir arada kullanılmıştır. Metinde bu her iki sözcüğün bir arada kullanımı tanıklanmıştır.

Anı kavmë ültërgeç ul kēşëge oçmaħğa kergël *dip* eytıldë. (TN 3-10)

Taħkıyık bẽz sêzge dın ögretmek öçün yiberêlgen resüllermêz *diyü*. (TN 2-8)

İçün/Öçün: Yine aynı sözün farklı yazım şekilleri olarak değerlendirebileceğimiz *öçin* ve *öçün* sözcükleri bir arada kullanılmıştır.

Allâh’ğa ni *içün* ‘ibâdet kılmıym. (TN 2-28)

Ul peygamberler dın ögretëdëklër *öçün* sêzden haç soramıylar. (TN 2-24/25)

3.6. şey/nerse, barça/her şey: Kazan-Tatar Türkçesinde kullanılmış ve gittikçe körelen “şey” sözü yerine koyulaşan “nerse” sözü kullanılmaktadır. Aynı şekilde “her şey” anlamında *barça* sözü koyulaşırken *her şey* sözü körelmiştir. Metinde bu iki yapının bir arada kullanıldığı tanıklanmıştır.

Her şey anıñ mölkende bulğan Allâh te‘âlâ müşrikler şıfatlağan *nerselerden* pāk ve münezzehdër ve ul Allâh te‘âlâ’ge hemmeñëz kaytarılırsız. (TN 7-25)

Yer üstergen *nerselerden* ve âdemlernëñ üzlerëndën ve âdemler bẽlmiy torğan *nerselerden* törlë sınıflarnıñ *barçasını* bar kılğan Allâh te‘âlâ her törlë kimçëlëklërdën pākdır. (TN 4-3/4)

Şularını küre torup Allâh te‘âlâ’nıñ *her şeyge* kâdir ikenün fehm itmiyler mē? (TN 6-16)

3.7. bul- “bul-” : Eski Türkçede “bulmak” anlamında kullanılan *bul-* eylemi, Oğuz grubu Türk yazı dillerinden Türkiye Türkçesinde aynı anlamda kullanıma devam ederken, diğer Türk yazı dillerinde *tap-* eylemiyle karşılanmaktadır (Gülsevin 2007a: 282, Schönig 2013: 227). Metinde Oğuz Türkçesi olarak değerlendirilebilecek *bul-* eylemi 1 kez kullanılmıştır.

Eger bēz kēšēlernē suvğa batıruvğa tēleseک alarnı qoṭqaruvğa hıç yardımçı *bulmas*⁴ ve batup ülüvden qoṭqarılmaslar da. (TN 7-19)

3.8. Yöz dündēr-: Kazan-Tatar Türkçesinin *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*'nde bu deyim tanıklanmasına rağmen, “dündēr-“ sözünde gördüğümüz söz başı /t/ > /d/ ses olayı ve aynı zamanda bu Türk yazı dilinde aynı anlamda kullanılan *baş tart-* yapısının olması sebebiyle bu kalıplaşmış söz öbeğinin Oğuz Türkçesine ait olabileceği düşünülmektedir.

Şāyed rahmet idēlürsēz deyülse alar andın *yöz dündēreler*. (TN 7-24)

Ul āyetlerden *yöz dündērdēler*. (TN 7-26)

SONUÇ

Elde edilen verilerden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İncelenen metin ses bilgisi bakımından Türk yazı dillerinin tasnifinde esas alınan ölçütler, özellikle söz başında bulunan bazı seslerinin durumu yönünden iki lehçelilik özelliği göstermektedir. Metinde söz başı /b/ ve /m/, /t/ ve /d/, /y/ ve /c/ seslerinin durumuyla ilgili olarak bir varyantlaşma görülmektedir. Söz başı /b/'nin korunması ve /t/ sesinin ötümlüleşmesi Oğuz Türkçesi özelliği olarak bilinmektedir. Bu seslerin aynı zamanda /m/'li ve /t/'li örneklerinin bulunması metnin iki lehçelilik özelliğinde olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Kazan-Tatar Türkçesinde ön ses durumundaki /y/ ve /c/ seslerinin durumu karışık olsa da aynı söz dahi bazen /y/'li ve bazense /c/'li şekilde karşımıza çıkmıştır.

2. Metin, ses bilgisi yönüyle değerlendirildiğinde karşımıza çıkan ikinci unsur ünlülerdeki yuvarlaklaşmalardır. Bilindiği gibi tarihî Türk yazı dillerinde eklerde görülen dudaksızlaşma Oğuz Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir. Aynı zamanda Kazan-Tatar Türkçesinin en önemli özelliklerinden biri ise küçük ünlü uyumunun olmamasıdır; yani ilk hecedeki ünlü ne olursa olsun ikinci hecedeki ünlünün daima düz olmasıdır. Bu durum, eklerin ve yardımcı ünlü sesin çok şekilli veya yuvarlak ünlülü şekillerinin olmamasına, yani sadece düz ünlülü şekillerinin olmasına sebep olmuştur. Oysa incelenen metinde hem yapım ve çekim eklerinde hem de yardımcı seslerde düz ünlülerle beraber yuvarlak ünlülerin kullanıldığı görülmüştür. Bu, eserin iki lehçelilik özelliği olarak değerlendirilebilir.

3. Biçim bilgisi yönünden incelenen metinde II. çokluk kişi iyelik eki hem Kazan-Tatar Türkçesinde olduğu gibi +Gİz şekliyle hem de Oğuz ve Çağatay Türkçesindeki +ñİz şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

4. Ad durum ekleri yönüyle esere bakıldığında belirtme durumu eki, III. kişi iyelik ekinden sonra hem Oğuz Türkçesinde olduğu gibi +I hem de Kıpçak ve

⁴ Tefsir-i Nogmani' den hareketle Kazan-Tatar Türkçesiyle yapılmış yeni bir tefsirde *bul-* eylemi için *tap-* eylemi kullanılmıştır. *Eger bēz kēšēlernē suvğa batırırğa tēleseк, elbette, batırırız, alarnı qoṭqarırğa yardımçē tabılmas hem batup helak buluvdan qoṭqarılmaslar*. Kor'en Tefsirē (1992), Kazan, s. 469.

Çağatay Türkçesinde olduğu gibi +n şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tarihî Türk yazı dillerinde Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde uzaklaşma durumu eki +DAn şeklinde iken Çağatay Türkçesinde +DIn şeklindedir ve bu iki ek metinde bir arada kullanılmıştır. Yer yer Oğuz ve Kıpçak yer yer ise Çağatay ve Kıpçak Türkçesinin eklerinin bir arada kullanımı eserin iki lehçelilik özelliği gösterdiğini ortaya koymaktadır.

5. Her ne kadar metinde ikili kullanımına rastlanılmasa da bugün Kazan-Tatar Türkçesinde -bIz ve ve -GIz şeklinde olan I. ve II. çokluk şahıs ekleri metinde -mIz ve -ñIz şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

6. Belirsiz gelecek zamanın olumsuz çekiminde ekin Oğuz Türkçesinde olduğu gibi -mAz şekli ile Kıpçak ve Çağatay Türkçesindeki ötümsüz şekli -mAs bir arada kullanılarak iki lehçeliliği ortaya koymuştur.

7. Yine geniş zamanın olumsuzluk şekli için Kazan-Tatar Türkçesinde kullanılan -mIy eki ile ağız özelliği olarak değerlendirilebilecek ve bugün Başkurt Türkçesinde aynı işlevde kullanılan -mAy eki bir arada kullanılmıştır.

8. Çekimsiz eylem biçimlerinde de ikili kullanımlar söz konudur. Master yapımında Kazan-Tatar Türkçesinde kullanılan -v ekinin yanı sıra Oğuz ve Karluk grubu Türk yazı dillerinde görülen -mAk eki de kullanılmıştır. Yine geçmiş zaman sıfat-eylem eki için Oğuz grubu Türk yazı dillerindeki şekil olarak değerlendirilen -dIK/-dUK ve Oğuz grubu Türk yazı dilleri dışındaki Türk yazı dillerinde görülen -GAn eki bir arada kullanılmıştır.

9. Söz varlığı yönünden ise tartışmaların başlangıç noktası olan *ol-* ve *bol-* eyleminin karışık olarak kullanıldığı tanıklanmıştır. Metinde Kazan-Tatar Türkçesinde *bul-* şeklinde olan eylemin Oğuz Türkçesindeki *ol-* şekli de kullanılmıştır.

10. Metinde *bërle*, *bërlen* şekilleriyle Kazan-Tatar Türkçesindeki kullanımlarıyla beraber *ilen*, *ile* Oğuz Türkçesindeki şekil, aynı yapıda *dip* ve *diyü*, *içün* ve *öçün* edatları bir arada kullanılmıştır.

11. “Şey, nesne” anlamında Kazan-Tatar Türkçesinde kullanım sıklığı artan *nerse* şeklinin yanı sıra *şey* sözü; “her şey” anlamında Kazan-Tatar Türkçesinde kullanılan *barça* sözünün yanı sıra *her şey* yapısının bir arada kullanımı çok lehçelilik özelliği olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber Oğuz grubu Türk yazı dillerinde işaret zamiri ve “ile” edatının birleşimiyle oluşan “böyle” yapısı, Kazan-Tatar Türkçesinde işaret zamiri ve +lay veya +dıy ekiyle birleşimi sonucu ortaya çıkan *bolay* ve *mondıy* şekilleri kullanılmaktadır. Metinde hem Oğuz özellikli hem de Kıpçak özellikli olarak değerlendirilebilecek yapılar bir arada kullanılmıştır.

12. İncelenen metinde ikili kullanımına rastlanmasa da Oğuzca olduğu bilinen ve Kazan-Tatar Türkçesinde *tap-* “bul-” şeklinde olan *bul-* eylemi metinde tanıklanmıştır. Buna ek olarak ses bilgisi yönüyle de Oğuz Türkçesine benzeyen ve Kazan-Tatar Türkçesinde *baş tart-* “yüz çevirmek, bırakmak” şeklinde de bulunan deyim ses bilgisi yönüyle de Oğuz Türkçesine benzeyen *yüz dündër-* deymi ile karşılanmıştır.

Türk yazı dilleri arasında görülen iki ve çok lehçelilik, tarihteki ortak yaşam ve dil kullanımı sonucunda ortaya çıkabileceği gibi siyasi ve kültürel yönden güçlü olan yazı dilinin prestij kültür olarak kabul edilmesiyle de ortaya çıkabilir. Aynı

zamanda iki ve çok lehçelilik sadece Batı Türkçesinin ilk metinlerinde değil, Doğu ve Kuzey Türkçesi metinlerinde de görülmektedir. İki ve çok lehçeliliğin sadece tarihi Türk yazı dillerinin ilk eserlerinde değil, XX. yüzyılın başlarında dahi görülen bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

İncelenen metinde karşılaşılan iki veya çok lehçeliliğin temel sebebinin ortak yaşamdan daha çok kültürel olduğu söylenebilir. İdil-Ural bölgesinde XVII-XVIII. yüzyıllarda Çağatay Türkçesinin etkisinin azalmasıyla birlikte bölgeyi ele geçiren Rusların bölge halklarıyla ilişkide Türk dilinin kullanılması gerekliliği sebebiyle dönemin uluslararası önem kazanmış Osmanlı Türkçesine “uyarlama” bir dil ile iletişim kurmaya çalışmaları (Zakiyev: 1999: 535) bu kültürel etkiyi doğurmuştur. Aynı zamanda bölgeden hac, ticaret, eğitim gibi çeşitli sebeplerle Osmanlı topraklarına gelenlerin bu topraklardan boş dönmedikleri, özellikle Osmanlı Türkçesiyle yazılmış birçok eseri beraberinde götürdükleri de bilinmektedir. Bu eserlerin İdil-Ural coğrafyasında okunuyor ve yeniden yazıya geçiriliyor olması da dildeki iki lehçeliliği veya çok lehçeliliği ortaya çıkarmış olmalıdır (Şahin 1999: 354-356). Hem siyasî hem de kültürel yönden gücü olan bir devletin dili olarak Osmanlı Türkçesinin bu süreçte Kazan-Tatar Türkçesini etkilemesi de doğaldır. Bununla birlikte Nogman Samanî'nin Ceditçiliğin öncülerinden Kursavî'nin etkisinde kalması ve onun medresesinde eğitim alması da bu kültürel etkiyi doğurmuş olsa gerektir.

KAYNAKÇA

ABDULLİN, İ.A., VAHİTOVA, S.B., GAZİZOVA, F.M., GAYNANOVA, L.R., GANİYEYEV, F.E., MÖHEMMEDİYEYEV, M.G., HANBİKOVA, Ş.S., EHMETİYANOV, R.G., AHUNCANOV, G.H., MİNGULOVA, R.R. (1977-1981). *Tatar Tələneñ Añlatmalı Süzləğə*, I-III, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

AKHUNOV, A. (2004). “Коран по-татарски”, *Татарский Мир*. (Erişim Tarihi:15.10.2018),

<http://www.tatworld.ru/article.shtml?article=496§ion=0&heading=0>

ALKAYA, E. (2017). Tatar Türkçesi Yazı Diline ve Ağızlarında y-/c- Sesi Üzerine, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, c. 1, S. 1, s. 24-38.

ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

ARAT, R. R. (1987). “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkişafına Dâir”, *Makaleler*, c. 1, Haz. Osman Fikri SERTKAYA, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 311-318.

ATA, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AZMUKHANOV, A. (2012). *Kazan Bölgesi Tefsir Çalışmalarından Tefsir-i Nu'mani Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAYRAKTAR, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*, Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

BİLGİN, A. (1990). “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 69, Aralık 90, s. 63-76.

CANPOLAT, M. (1967). “Behcetü’l-Ĥadā’ik’in Dili Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1967*, Ankara, 1968, s. 165-175.

CELEY, L. (1954). *Tatar Tëlänñ Tariyhi Fonetikası Buyınça Materiallar*, Kazan: Tatknigoizdat.

CİN, A. (2010). “Karışık Dilli Eserlerden Ali’nin Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi”, *Turkish Studies*, vol. 5/1, Winter 2010, s. 140-176.

EHCETCANOV, R. G. (2003). *Tatar ve Başkört Tëllerëññ Çağışturma-Tariyhi Fonetikası*, BirsK: BirsK Gosudarsvennyy Pedagogičeskiy İnstitut.

EKER, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASON, A., AKKOYUNLU, Z. (2014). *Divânı Lugâtî’t-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASON, A.B. (2007a). “Köktürkçe ile Tatar Türkçesi Arasındaki Benzerlikler”, *Makaleler*, Haz. Ekrem ARIKOĞLU, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 113-118.

ERCİLASON, A.B. (2007b). “Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses”, *Makaleler*, Haz. Ekrem ARIKOĞLU, Ankara: Akçağ Yayınları., s. 347-352.

ERCİLASON, A.B. (Ed.) (2006). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I – Fiil- Basit Çekim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. [KTLG-F]

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden: Brill.

ERDEM, M., SARI,- M. (2010). “Karışık Dilli Eserlere Farklı Bir Bakış”, *Turkish Studies*, vol. 5/1, Winter 2010, s. 390-415.

ERGİN, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

GANIYEV, F., AHMETYANOV, R., AÇIKGÖZ, H. (1997). *Tatarça-Törëkçe Sözlük*, Kazan-Moskova: İnsan Neşriyatı.

GÜLSEVİN, G. (2007a). “Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: ‘denk çiftler’”, *Turkish Studies*, vol. 2/2 Spring, s. 276-299.

GÜLSEVİN, G. (2007b). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLSEVİN, G. (2010). “Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies*, vol. 5/1, Winter, s. 57-76.

GÜLSEVİN, G. (2016). “11. Yüzyılda Hangi Oğuz Diyalektleri Vardı?”, *bilig*, Kış 2016, S. 76, s. 269-300.

GÜNAY, Ü., GÜNGÖR, H. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

GÜNER, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

HİSAMOVA, F. M. (2006). *Tatar Tëlë Morfologiyesë*, Kazan: Meğarif Neşriyatı.

HİSAMOVA, F. M. (2017). *Tatar Tëlänñ Tariyhi Grammatikası*, Fonetika-

Morfologiya, Kazan: Tatarsta Kitap Neşriyatı.

İNAN, A. (1952). “Eski Türkçe Üç Kuran Tercümesi”, *Türk Dili*, c. I, S. 6, s. 324-327.

İNAN, A. (1956). “Karışık Lehçelerle Yazılan Türkçe Eserler (XV-XVI. Yüzyıllar)”, *Türk Dili*, S. 53, Şubat 1956, s. 272-275.

İSENBET, N. (1989-1990). *Tatar Têlênêñ Frazêologik Süzlêğê*, II Tom, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

KARAAĞAÇ, G. (1997). *Lutfi Divanı, Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAAĞAÇ, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, A. (2013). *Dîvânı Lugatî't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Z. (1995a). “Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 241-253.

KORKMAZ, Z. (1995b). “Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 274-286.

KORKMAZ, Z. (2011). “Yine Karışık Dilli Eserler Üzerine”, “*Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl*” Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ed. Ülkü ÇELİK ŞAVK, c. 2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 503-510.

MARAŞ, İ. (2002), *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.

NALBANT, M. V. (2014). *Karışık Dilli Kur'an Tefsiri (Çağatay, Oğuz ve Kıpçak Lehçeleriyle)*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÖNER, M. (2007). “Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Ahmet B. ERCİLASUN, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 681-748.

ÖNER, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖNER, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZTEKTEN, Ö. (2010). *18. Yüzyılda Karışık Dilli Bir Metin Bahâdur Şâh'ın Arz-nâmesi (Baturşa Aliyev'den Çariçe Elizaveta Petrovna'ya)*, Konya: Kömen.

ÖZTEKTEN, Ö. (2018). “Türk Dünyasında Karışık Dillilik ve Ortak Dil”, *Türk Dili Özel Sayısı III, Yeni Türkiye*, s. 357-364.

SAFİULLİNA, F. S., ZEKİYEV, M. Z. (2002). *Hezêrgê Tatar Edebi Têlê*, Kazan: Meğarif Neşriyatı.

SCHÖNİG, C. (2013). “Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri”, Çev. İsa SARI, *Dil Araştırmaları*, S. 12, Bahar 2013, s. 221-257.

SEREBRENNİKOV, B. A., GADJİEVA, N. Z. (2011). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, Çev. Tevfik HACIYEV, Mustafa ÖNER, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ŞAHİN, E. (1999). “Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri”, *Osmanlı*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 353-360.

ŞÇERBAK, A. M. (2016). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler*, Çev. Yakup KARASOY, Naile HACIZADE, Mevlüt GÜLMEZ, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tefsir-i Nomani li-ş-Şayhi Nu'man bin Amir bin Usman bi-l-lugati-t-Tatariya (1989). 1. cild, Doha: Katar.

Tefsir-i Nomani Tekemmelesi (1911). 2. cild, Kazan: Milliyet Yayınları. [TN]
Kor'en Tefsirë (1992). Kazan.

TEKİN, Ş. (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olğa- bolğa' Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1973-1974*, Ankara, s. 59-157.

TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kitap Matbaası.

TUMAŞEVA, D.G. (1978). *Hezërgë Tatar Edebiy Tëlé*, Kazan: Kazan Üniversitë Neşriyatı.

TÜRK, A. T. (2014). *Nurihan Fettah'ın "Sızgıra Torğan Uklar" Romanı Üzerine Dil İncelemesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

ÜŞENMEZ, E. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası –Satır Arası Türkçe-Farsça Tercümelisi- (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-ekler Dizini-Tıpkıbasım)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

YALÇIN, S. K. (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAZICI ERSOY, H. (2007). "Başkurt Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Ahmet B. ERCILASUN, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 751-809.

YÜCEL, B. (2004). "Kadı Burhaneddin Divanındaki "olğa-bolğa" Özellikleri Dolayısıyla", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, S. 4, Sivas, s. 181-203.

ZAKİYEV, M. (1999). "İdil-Ural Türkleri ve Gelişmelerine Osmanlıca'nın Tesirleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 530-536.

ZEKİYEV, M. vd. (2002). *Tatar Grammatikası-Morfologiyë*, Tom II, Red. M. ZEKİYEV, II. Tom, Meskev-Kazan: İnsan-Fikër.

Ek 1. Transkripsiyonlu Metin

[1] ⁷Bismillāhi'r-rahmāni'r-rahīm

⁸Bundın murād nerse idüğen Allāh te'ālā üzë bëledër. ⁹Hikmet iyesë bulğan Qor'an ile yemān ¹⁰itüp eytemën. Taḥkiyık sen tuğrı yulğa kündërëlgën peygamberlerdensëñ. ¹¹Ul Qor'an, atalarına hiç ¹²kurkıtkuçı peygamber yiberëlmegen ve tuğrı yulğa künelüvdën gāfil bulğan kavmnë, Allāh'niñ ¹³azābındın kurkıtkımañ için 'aziz ve rahīm bulğan Allāh tarafındın indërëlgën ¹⁴kitābdır. Taḥkiyık ul kavmnëñ kübregëne 'azāb ¹⁵va' desë şābit buldı. Bes ul kēşëler imān keltürmesler. ¹⁶Taḥkiyık ul kurkıv ¹⁷fā'ide birmegen kavmnëñ muynında iyeklerëne qadar irëşken kiñ boğavlar kıldık. Bes ¹⁸anlar başlarını küterüp küzlerënë yomup ḥaknı añlavdın mahrūmlardır ¹⁹ve daḥi ²⁰ul kurkıtuv fā'ide birmegen kavmnëñ allarındın ve artlarındın perde kıluv

alarnıñ ²¹küzleren qapladiq. Alar haqni kürmesler. ²²Bes alarnı Allāh'niñ 'azābından qurkut kerek qurkıtmı alarğa ²³ikēşe de bērdēr. Alar imān kiltürmeyeçekler. ²⁴Meger sen Qor'an'ğa iyerüp anıñ ile ²⁵amel kılgan ve Allāh'niñ 'azāb itüvendēn qurıqğan kēşēlernē qurkıtırsıñ. Bes andayın ²⁶kēşe bulsa ul kēşēge Allāh'niñ yarlıqavı ve zur ecērlerē bērle beşāret birgēl. ²⁸Tahkıyık bēz ülēklernē tērgēzemēz ve alarnıñ ülmesdēn evvel kılgan 'amellerenē [2] ¹ve kaldırğan ešerleren yaqşı bulsun yaman olsun yazarmız. Nindeyēn gēne nerse bar ²hemmesēn levhü'l-mahfūzda saqladiq. ³Ul Mekke möşriklerēne, Anṭakiye ḥalkına resül kilgen vaqtdağı ḥāllernē ⁴kürsetkēl. ⁵Ve şul vaqtda kē bēz Anṭakiye ḥalkına ikē peygamber yiberdēk. Alar bu peygamberlerge išanmadılar. ⁶Soñra ul peygambernē öçünçē peygamber şem'ün bērle kuvvetledēk. Bu öç peygamber ⁷Anṭakiye ḥalkına eytdē: Tahkıyık bēz sēzge dīn ögretmek öçün yiberēlgen resüllermeñ ⁸diyü. ⁹Alar bu peygamberlerge eytdēler: Sēz bēznēñ kēbi ādem hem Allāh'niñ sēzge vaḥy ve ilçēlek indērgenē ¹⁰yuk. Allāh bēzge vaḥy ve peygamberlek indērdē deyüp sēz yalğanlıysız gına deyü. ¹¹Bu peygamberler eytdē: Bēznēñ rabbımız bēledēr tahkıyık bēz sēzge ¹²dīn ögretürge yiberēlgen resüllermeñ ve bēzge imānga öndevēmēznē sēzge irēşdērmek lāzım, ¹³sēznē bēz köçlep imānga kiltürüvçē tügēllermēz. ¹⁴Anṭakiye ḥalkı eytdē: Bēz sēzdēn şomlanamız. Eger ¹⁵sēz bu dīnge öndevēñēzdēn tuqtalmasañız taş bērlen atarmız ve bēzden sēzge qatı 'azāb ¹⁶irēşür deyüp. Peygamberler ¹⁷eytdēler: Sēznēñ şomlana torğan nerseñēz üzlerñēz bērlen bērge, sēzge bēr şomlık ¹⁸kilse küfrēñēz ve kibrēñēz sebeblē kile. Eger bēznēñ süzēmēz bērlen va'zılsañız hiç şomlanmaz ¹⁹idēñēz. Lekin sēz her eşnē urınsız kılgıuçı ve gönāḥ kıluvda çikden aşkan ḥalksız, haqni ²⁰kabül itüvge hiç uyıgız yuk. ²¹Şul vaqt şehrnēñ çitēnden bēr kēşē (ul kēşē bu peygamberlerge imān ²²keltürgen idē. İsmē Ḥabībū'n-Neccār idē.) aşıgup kilüp ey qavm oşbu dīn ²³üğretüçı peygamberlerge iyerēñēz diyüp eytdē ²⁴ve eytdē ul peygamberler dīn ögretdeklerē öçün sēzden haq ²⁵soramıylar ve üzlerē tuğrı yulğa küngenler, sēz alarğa iyerēñēz diyüp. Şundın ²⁶soñ ḥalk bu kēşēge eytdēler: Sen bēznēñ dīnemēznē taşlap bularğa iyeresēñ mē diyüp. ²⁷Şundın soñ bu kēşē eytdē: ²⁸Minē yukdan bar itken Allāh'ğa ni içün 'ibādet kılmıym. Kılām şul üldēkēgēzden ²⁹soñ şul kādir bēr Allāh'ğa qaytarılaçaqsız kim haqlıqda ikennē bēlürsēz. Kılgan ³⁰işlerēñēznēñ cezāsın tatarsız. [3] ¹Allāh miña bēr zararını tēlese ul zararını mendēn ²yiberürge ve ul zarardan qotqarurğa ḥāllerēndēn kilmiy torğan nerselerñē ve minē ³yukdın bar kılgan ve her nersege köçē yetken Allāh te'ālā'ge ipdeş kılup şul ⁴āciz nerselerñē ilāḥ deyüp alarğa 'ibādet kılıym mı? Bēr Allāh'dan başkanı allāḥ deyüp ⁵hiç tanumayaçaqmın. Eger min şul kādir Allāh'dın ⁶başkanı allāḥ dip bēlsem ul vaqt bik açıq azgınlıqdamin. Bu kēşē üzēñēñ

7 kavmən imānga kilürge küp öndedëkdən kavmənəni açuvı kilüp bu kəşənə taş bërle
 8 atdılar. Şundan soñ bu kəşə eytdë: Ey peyğamberler 9 işetëñez. Men sèznëni
 rabbinızğa imān kultürdëm. Anı kavmë 10 ültërgeç ul kəşëge oçmağğa kergël dip
 eytuldë. 11 Allāh te'ālā menë ne sebebdën yarlıqadı ve ne sebeblë 12 menë hürmetlü
 bendelerëndën kıldı? Kāşkī kavm şularnı bëlsele idë, Allāh'ğa şerik 13 kıluvlarından
 tevbe kılup imānga kilürler idë. 14 Ul kəşənëni soñında anıñ kavmëne kükdën 'asker
 15 indërmedëk. Her bër kavmnë helāk kılup öçün kükden 'asker indërgüçë de
 bulmadık. 16 Ya'nī 'ādetëmëz tügël. Alarnıñ 'uqūbetë 17 bër katı kışkıruv ğına buldı,
 ya'nī Hazret-i Cebrā'ıl bër kışkırdı, şul vaqt süngen 18 ut kēbi helāk bulup bētdēler.
 19 Ni hasret ve ni ükēnçlë şul kēşēlernēni hāllerē. Alargā bër resül 20 keldë ise anı
 mışkıl iteler idë. 21 Mekke möşriklerē bēlmiyeler mē alardan evvel zamāndağı
 halklarını 22 peyğamberlerge imān keltürmedēklerē için helāk kıldık. Elbette alar
 bulargā qaytmasalar 23 şunı uylap 'ibretlenmiyeler mē? Halkınıñ her 24 kayusı cıylup
 kıyāmet könēnde 25 menēm huzurımda hāzır bulurlar. Menēm kemāl-i qodretēme
 halkını ülgendën 26 soñ kabirlerëndën çıgaruvımızğa zur delil hiç fā'idege yaraklı
 bulmağan yernë 27 tērgēzüp, ya'nī eşke yaraklı kılup andan orlıq çıgaruv ve ul
 orlıqdan kēşēler 28 aşıylar 29 ve ul cirde hurma ve üzüm baqçaları 30 kıldık ve çişmeler
 ağızдық. Qol hizmetlerëndən başqa faqat Allāh'ınıñ bar kılmağı bērlen ğine [4]
 1 bulğan şul baqçaların çişmesün aşasunlar için, şulay da şökr itmiyeler mē? 3 Yer
 üstērgen nerselerden ve ādemlernēni üzlerëndën ve ādemler bēlmiy torğan
 nerselerden 4 törle şınıflarınıñ barçasını bar kılğan Allāh te'ālā her törle
 kimçēleklerden pākđır 5 ve dañi bēznēni kemāl-i qodretēmēzge 6 delil kiç. Bēz kiçden
 köndēznē savuramız da halk qarāngılığğa kēreler. Bu bik zur 7 'alāmetdër. Qoyaş
 üzēnēni 8 seyrē kisēlup toktalup qalğanğa qadar yörür. İndë bu qoyaşınıñ böyle
 yörmekë 9 her eşde ğālib ve her eşnē bēlgüçë Allāh te'ālā'ınıñ qodretē bēlendër 10 ve
 aynıñ seyrēne menziller çikledëk hurma salkımnınıñ 11 kekrē botağı qadar bulğan'a
 qadar, ya'nī bik nēçkeregēnge qadar. 12 Qoyaşğa ay 13 artından irēşmek ve kiçnēni
 köndēzge ēlek kilmekë dörüst tügël. Bu ay qoyaşınıñ 14 her ikēşë kükde seyr kılalar
 15 ve dañi ādemlerge bēznēni qodretēmēzge 'alāmetdër. Tahkıyq bēz ul ādemnēni
 balalarınaçı 16 kēşēler bērlen ve başqa nerseler ile tulğan qorablarğa yökledëk 17 ve
 ādemler mēnüp yōriy torğan qorabğa oñşaşlı nerseler yarattık. 18 Eger bēz kēşēlernē
 suvğa 19 batıruvğa tēlesele alarnı qotqarurğa hiç yardımçı bulmas ve batup ülüvden
 20 qotqarılaslar da. Meger bēzden rahmet için ve bër bēlgülë 21 vaktğa qadar dünyā
 tēreklēğē ile fā'idelendēriüvēmëz için qotıldırılurlar. 22 Eger alargā sēzden evvelgē
 ümmetlerge 23 ingen 'azābdan ve sēznēni artınızdā bulaçaq 'azābdın ya'nī āhıret
 'azābındın 24 kurkıñız. Şāyed rahmet idēlürsēz deyülse alar andın yöz dündēreler.

²⁵Ul möşriklerge rablarınñ ²⁶āyetlerēndēn āyet kilgen sayın hiç iltifāt kılmay. Ul āyetlerden yöz dündērdēler. ²⁸Eger ul Mekke möşriklerēne eytülēnse, ²⁹sēz Allāh rızıklandırğan nerselerden faķirlerge infāk kıluñız diyüp. ³⁰Alar mü'minlerge eyteler: Allāh ta'āmlandırırğa tēlemegen kēşēlernē [5] ¹bēz ta'āmlandırmıyımız, bu infāk kıluñız digen süzēñēzde açıķ azgınlıķdasız. ²Allāh tēlevēne hıılāf eş ilen bēzge emr itesēz diyüp. ³Möşrikler mü'minlerge eyteler: Bu ķabirlerden ķubarılıv va' desē kayčan ⁴bulaçaķ, eger rast süzlē bulsañız şunuñ kayčan bulaçağın ħaber birēñēz diyüp. ⁵Ul möşrikler bēr gine ⁶tavışnı köteler. Ul tavış alarnı satuv aluv eşēnde kıçkırışķan vaķtlarında hiç ⁷iseplemegen vaķtlarında kilüp tutar. Ul tavış, İsrāfil 'aleyhi's-selām'nıñ evvelgē ⁸şūrı. Bes anlar bēr eş ile ⁹vaşiyet eyterge ve illerēne ehl ve evlādı kaşına kayturğa hem kādır olmas. ¹⁰Şūrğa ikēñçē örüldēkdēn ¹¹soñra ķabirlerēndēn çıgup rablarına aşuvğa aşuvğa kayturlar. ¹²Möşrikler ķabirlerēndēn ķubarıldıķdım ¹³soñ bēznē yuklağan urınımızdan kēm ķubardı dip eytürler. Şundın soñ iķrār ¹⁴idüp eytürler. Bu bēzge Allāh va'de kılgan eş daħı peygamberler de ħaberlerēnde rastlardır ¹⁵diyüp. Bu ikēñçē ¹⁶şūrda bēr bik katı tavış şul şūr bulğandın soñ barlıķ ħalk bēznēñ kaşımızğa ¹⁷ħāzır bulurlar. Bu ¹⁸kōnde hiç kēmge zulm idēlmes hem dōnyāda ni kılgan şunuñ cezāsını kürēr. ¹⁹Taħķıyķ cennetdegē ħalk bu kōn bēr aş ²⁰ile lezzetlengüçēlerdēr. Ul ²¹cennetdegē ħalk üzlerē ve ħatunları külelelēkde yahşı dīvānlarğa tayanup ²²ultırlurlar. Ul cennetdegē ħalkğa temlē yemēşler ve ²³başkaça tēlegen nerseler bulguçıdır. Ol cennet ²⁴ħalkına raħīm bulğan Allāh te'ālā'dan eytülgen selām bulguçıdır. ²⁵Ey şirk ile gönāħ kılgan möşrikler bu kōn sēz mü'minlerden ²⁶ayrılıñız. ²⁷Ey ādem balaları men sēzge ahd kılmadım mı şeytānğa 'ibādet kıılmañız, şeytān süzē ²⁸buyınça yörmeñiz? Taħķıyķ ul şeytān dōşmānlığı bik açıķ bulğan dōşmāndır. ²⁹Sēz miña ğına 'ibādet kıluñız. Mona şuldır ³⁰tuğrı yul. Taħķıyķ ul [6] ¹şeytān sēzden küp ħaķnı azdırdı. Şunu uylamıyız mı? ²Mona bu aldıñızdağı nerse eger imān kiltürmeseñēz sēzge şul ³bulur dip va'de kıılınğan cehennemdēr. Dōnyāda vaķtda ⁴şirk itdēkēñēz sebeblē bu kōn şul cehennemge kērup anıñ ēssēlēgēn tatuñız ⁶ve şul kōnde ħalknıñ ağızların piçetlermez, alarnıñ eşlegen ⁷eşlerēndēn bēzge kıulları ve ayakları söylep şehādet birür. ⁸Eger tēleseķ ⁹alarnıñ kuzlerēn ķaplap alarnı suķar kıılır idēk. 'Ādet itdēklerē revēşçe ¹⁰yulğa aşıgup çığarlar. Lekin suķar oldıķlarındın tuğrı bara almaslar. Çōnki ¹¹suķar tuğrı yulnı neçük kürsēn? ¹²Eger tēleseķ alarnıñ torğan urınlarında şüretlerēn ¹³aluşdırır idēk. Hiç kayda kiterge barurğa ve kayturğa ħāllerē kelmes idē ¹⁴ve bēr kēşēge ozun 'ōmr birsek ¹⁵anıñ yaratılışın üzgertemēz. Kōçlē idē, kōçsēz yaş idē, ķart kıılamız. ¹⁶Şularnı küre torup Allāh te'ālā'nıñ her şeyge kādır ikenün

fehmi itmiyer mē? ¹⁸Bēz ul Muḥammed'ke ſi'ir ögretmedēk hem ul Muḥammed ¹⁹aleyhi's-selām'ğa ſi'ir münāsip bulmadı. Bēl kē Muḥammed'ke ögretken nerse (ülmege) ²⁰tērēk küñellē kēşēñē qurķıtuv ve ſirkēnde devām idüp imān kiltürmege kēşēge ²¹azāb vācib iter için indērēlgen Qor'an'dır. ²²Ul möşrikler bēlmiyer mē taḥkiyq bēz anlarğa üzēmēznēñ ²³qodretēmēz ile dürt ayaklı ḥayvānlar bar kıldıq. Anlar ul ḥayvānlarğa māliklerdēr, ²⁴ya'nī ul ḥayvānlarğa alarnı ḥ'ōca kıldıq ²⁵ve ul ḥayvānarnı alarğa mashar kıldıq ve şul ḥayvānlardan alarnıñ ²⁶mēñüp yöriy torğan nerselerē ve şul ḥayvānarnıñ itlerēn de aşıylar ²⁷ve alarğa ul ḥayvānlardan küp fā'ideler bar. ²⁸Conları ve tirēlerēnden fā'idelenüv ve eçēmlēkler bar söt katıq kēbi. Şularğa şokr ²⁹qılmıylar mı? Ve ul möşrikler şāyed ³⁰bēzge yardımında bulurlar dip ümīdlenēp Allāh'dan başqa ilahlar kılıp alarğa 'ibādet kıldılar. [7] ¹Ul möşriklerge ma'būdları yardım ²kıla almas ve el-ḥal üzlerē bēzge bu ma'būdlarımız yardım iterler deyüp ḥāzırlengen ³askerlerdēr. Bes ey Muḥammed ⁴(aleyhi's-selām) senē ul möşriklernēñ Allāh'nıñ ſerikē bar digen süzlerē ⁵ḥafālandırmasun. Bēz her kēmnēñ kürsetüp ve yeşērēp kılgan eşlerēñ ⁶bēlemēz. Tiyüşlē cezāların kürürler. ⁷Eyā ul kēşē bēlmiy mē, bēz anı meni suvıñdın bar kıldıq? Bes ⁸şulay da ādem bēzge zāhir ve katı da'vā ile da'vā ite, meni suvıñdın yaratқан Allāh'nıñ ⁹qaytadan yaratuvıñ inkār ite. ¹⁰Ādem balası üzēñēñ meni suvıñdın yaratuluvıñ onıtup kipken söyek ile ¹¹bēzge mişāl kılıp mona bu söyek çürüp bētkēç monı kēm tērgēzēr deyüp eytdē, ¹²ya'nī evvelgē ḥāletēne kēm qaytarur dip. ¹³Ey Muḥammed (aleyhi's-selām) ul kēşēge eyt: Ul söyekñē evvel ¹⁴kēm bar kılgan idē, şul zāt tērgēzür. Ul Allāh te'ālā'dır ve ul Allāh te'ālā her ¹⁵ḥalknı bēlgüçēdēr ¹⁶ve ul Allāh te'ālā şundayın qādir Allāh'dır, sēznēñ fā'idelenmekēñēz için yaşıl ağaçdan ¹⁷uñ kıldı, ya'nī anđın uñ çığara, bes sēz ul ağaçdın sugup uñ çığarup ¹⁸yağasız. İmdē şundayın çiy yaşıl ağaçdın uñ çığarurğa qādir bulğan Allāh ¹⁹ülēklernē tērgēzürge neçük qādir bulmasun. Uylap qarañız. ²⁰Yer ve küklernē ²¹yaratқан Allāh yer ve kükke qarağanda kēçkēnelēkde ve ḥaķirlikda mişlē bulmağan ādemlernē ²²yaraturğa qādir tügēl mē? Elbette qādir. Ul Allāh yaratuçı ve bik bēlgüçēdēr. ²³Allāh te'ālā bēr nersenēñ bar buluvıñ tēlese ²⁴ul nersege bul deyüp eyte de ul nerse bula. ²⁵Her şey anıñ mölkēnde bulğan Allāh te'ālā möşrikler şıfatlağan ²⁶nerselerden pāk ve münēzzehdēr ve ul Allāh te'ālā'ge hemmeñēz kaytarılırsız.

Ek 2. Orijinal Metin

آدملرني هلاك ايتسه ابدى | ما تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ | يو يوزنده حر كئنه چك
بر حيواننده فالدرماز بارنده هلاك ايتوب بشور ابدى | وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ
مُّسَيِّئٍ لَّسِنِ آلِنْرَنكَ هلاكيني بيلگولى كونه قدر كيجكد بيره در | فَاذْأَجَاءَ
أَجَلُهُمْ | فايجان آنلرنك بيلگولنگان كونه كبلسه | فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
الله تعالى بنده لريني كوره در شول وقت جر الريني بشور .

سورة يس مكيه ثلاث وثمانون آية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يس | بوندين مراد نرسه ايدكن الله تعالى اوزى بله در | وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ
اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ | حكمت اباسي بولغان قرآن ايله يمين
ايتوب ايتنه من تحقيق سن توغرى بولغه كوندركنگان بيغبرلردن سلك | تَنْزِيلِ الْعَزِيزِ
الرَّحِيمِ | لتندر قوماً ما اَنْذَرْنَا اَبَاؤَهُمْ فَمِنْهُمْ غَافِلُونَ | اول قرآن، آنلرينه هيج
فورفتوچي بيغبر بيلنگان و توغرى بولغه كونلودن غافل بولغان قومي، الله نك
عذابندين فورفتماقك اچون عزيز و رحيم بولغان الله طرفندين ايندرلنگان
كتابدر | لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ اَكْثَرِهِمْ | تحقيق اول فومنك كوبرا كينه عذاب
و عدسي ثابت بولدى | فَمِنْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ | بس اول كشي لو ايمان كلتورماسلر
انا جعلنا في اعناقهم اغلالاً لَّا يَبْصُرُونَ | تحقيق اول فورفو
فانده بيلنگان فومنك مويننده ايا كلرينه قدر ايرشكان كيك بغاولر قلدى بس
آنلر باشلاريني كوتاروب كوزلريني يوموب حقني اكللارين محروملردر
لَوْ جَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ | ودخي اول
فورفتو فانده بيلنگان فومنك آللارندين و آرتلارندين پوده قلوب آللارنك
كوزلرن قابلاقدق آللار حقني كورماسلار | وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ اَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ | بس آللارني الله نك عذابندن فورفوت كرك فورفتما آللارغه
ايكسمده بودر آللار ايمان كيلتورميه چكلر | اِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ
الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ قَبْسَرَهُ بِغَفْرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ | مگر سن قرآنغه اباروب آنك ايله
عمل قيلغان و الله نك عذاب اينوندين فورفتان كشي لرني فورفتورسك بس آنداين
كشي بولسه اول كشي گه الله نك بارلقاوي و زور اجر لرني بوله بشاره بيرگل
انا نحن نحي الموتى و نكتب ما قدموا و اثارهم و كل شي اخصينه في امام مبين |
تحقيق بز اولكلرني توگرامز و آللارنك اولماسدين اول قيلغان عمل لريني

وفالدرغان اثرلرن يخشى بولسون يمان اولسون بازارمز نينداينگنه نرسه بار
 همه سن لوح المحفوظده سافلادق ﴿ وَأُضْرِبَ لَهُم مِّثْلًا مِّمَّا أَصْحَابِ الْقَرْيَةِ الَّذِينَ
 كُورَسَانِكَل ﴿ اذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿
 وشول وقتده كه بز انطا كه خلقينه ايكي پيغمبر بيردك آلاز بو پيغمبر لر كه اشانماديلر
 سوكره اول پيغمبرني اوچونچي پيغمبر شمعون برله قوتلادك بو اوچ پيغمبر
 انطا كه خلقينه ايندى تحقيق بز سز كه دين اوگراتمك اوچون بيرلگان رسوللرمز
 ديو ﴿ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ سَمَاءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذُوبُونَ ﴿
 آلاز بو پيغمبر لر كه اينديلر سز بزنگ كبي آدم هم اللهنگ سز كه وحى وابلجلك اينديلر كاني
 يوق الله بز كه وحى و پيغمبر لك ايندى ديو ب سز يا لغا نيلسز غنه ديو ﴿ قَالُوا رَبَّنَا عَلِّمْنَا
 اِنَّا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿ بو پيغمبر لر ايندى بزنگ ريمز بله در تحقيق بز سز كه
 دين اوگراتور كه بيرلگان رسوللرمز و بز كه ايمانغه اوند او زمي سز كه ابرشدرمك لازم،
 سزني بز كو جلاب ايمانغه كيتلر وحى توگل لرمز ﴿ قَالُوا إِنَّا نَطِيرُنَا بِكُمْ لَنْ لَمْ نَنْتَبِهُوا
 لِنُرْحَمِكُمْ وَيُمَسِّسُكُم مِّنَا عَذَابَ آلِيمٍ ﴿ انطا كه خلقي ايندى بز سز دين شوملانامز اگر
 سز بودينگه اند اوگزد دين نوقالماسا كز سزني تاش برلن آتارمز و بز دن سز كه فاني عذاب
 ابرشور ديو ب ﴿ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿ پيغمبر لر
 اينديلر سزنگ شوملانه تورغان نرسه كز اوزلر كز برلان بر كه، سز كه بر شوملبق
 كيلسه كز كز و كبر كز سبيلي كيله اگر بزنگ سوزمز برلن وعظمنسه كز هيچ شوملانامز
 ايندز لكن سز هر اشني اورنسر فيلغوحى و گناه قيلوده چكدن آشقان خلق سنز حقى
 قبول اينوگه هيچ اويكز بوق ﴿ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ فَمَالَيْتُمْ بِقَوْمِ أَعْبُوا
 اَلْمُرْسَلِينَ ﴿ شول وقت شهرنگ چيتندن بر كشي (اول كشي بو پيغمبر لر كه ايمان
 كلتورگان ايندى اسبي حبيب النجار ايندى) آشغوب كيلوب اي قوم اوشبو دين
 اوگراتوچي پيغمبر لر كه ابار كز ديو ب ايندى ﴿ اَتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ
 مُّتَّبِعُونَ ﴿ وايندى اول پيغمبر لر دين اوگراتدكلري اوچون سز دن حقى
 سورايلر و اوزلري توغرى بولغه كونگانلر سز آلارغه ابار كز ديو ب شوندين
 سولك خلق بو كشي كه اينديلر سن بزنگ دينمزي تاشلاب بولارغه ابار اسكمي ديو ب
 شوندين سولك بو كشي ايندى ﴿ وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿
 ميني بوددن بار اينكان اللهغه ني ايچون عبادت قيلمم قيلام شول اولدك كز دن
 سولك شول قادر بر اللهغه فاي تار لاجق سز كم حقلقمده ايكاتني بلور سز قيلغان
 اشلار كزنگ جزاسن تاتورسز ﴿ اَتَّخِذْ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنَ الرَّحْمَنُ بِبُصْرٍ لَّا

نَعْنُ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونَ ﴿١٠٠﴾ اللَّهُ مَكَانَ بَرِ ضُرُوفِي تِلْكَ سَهْ أُولَ ضُرُوفِي مَنَدِينِ
 يَارِ وَرِغَهْ وَ أُولَ ضُرُودِنِ فَوْتَقَارِ وَرِغَهْ حَالِ لَوْنِدِينِ كَيْلِي تَوْرَغَانِ نَرْسَهْ لَرْنِي، وَبِيَنِي
 يَوْفِدِينِ بَارِ قِيلْغَانِ وَ عَرِ نَرْسَهْ كَهْ كَوِجِي يَسْكَانِ اللَّهُ تَعَالَى كَهْ اَيْدَاشِ قَيْلُوبِ، شَوْلِ
 عَاجِزِ نَرْسَهْ لَرْنِي اَلِهْ دِيُوبِ آلا رِغَهْ عِبَادَهْ قَيْلِمِمَهْ؟ بَرِ اَلَلَهْدِنِ بَاشْقَهْنِي اَلَلِهْ دِيُوبِ
 عَيْسِجِ تَانُو مَايَهْ حَقْمِنِ ﴿١٠١﴾ اِنِّي اِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٠٢﴾ اِگَرِ مِيَنِ شَوْلِ فَاذَرِ اَلَلَهْدِينِ
 بَاشْقَهْنِي اَلَلِهْ دِيُوبِ بِلْسَهْمِ اُولِ وَفَتِ بِيَكِ آجَقِي آزْغَلْقَدَهْ مَنِ بُو كَشِي اوزِينْكَ فَو مَنِ
 اِيْمَانَهْ كَيْلُورِ كَهْ كُوبِ اِنْدَا كَدِينِ فَو مِيَنْكَ آجَوِي كَيْلُوبِ بُو كَشِي نِي تَاشِ بَرِ لَهْ
 اَنْدِيلِرِ شُونْدَانِ سَوَكِ بُو كَشِي اِيْنْدِي ﴿١٠٣﴾ اِنِّي اَمِنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ ﴿١٠٤﴾ اِي يَغْمَبِرِلِرِ
 اِي شَيْكُرْ مَنِ سَزْنِ كِ رِي كَرْغَهْ اِيْمَانِ كَيْلُورِدِمِ ﴿١٠٥﴾ قَبْلَ اِذْخُلَ الْبَيْتَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّي فَوِي
 اُولُنْ كَاجِ اُولِ كَشِي كَهْ اَوْجَمَاحْ قَهْ كَرِ كَلِ دِيُوبِ اِيْنُودِي ﴿١٠٧﴾ قَالِ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا
 غَفَرْتُمْ لِي رَبِّي وَ جَعَلْتُمْ مِّنَ الشُّكْرِ مِيَنِ ﴿١٠٨﴾ اَلَلِهْ تَعَالَى مَنِي نَهْ سِيْبِدِينِ بَارْ لَقَادِي وَ نَهْ سِيْبِي
 مَنِي حَرْمَلُو بِنْدَهْ لَرْنِدِينِ قَيْلِدِي كَاشِكِي قَوْمِ شَوْلَارْنِي بِلْسَهْ لَرِ اِيْنْدِي اَلَلَهْ شَرِيكِ
 قَيْلُورِدِنِ تُوْبَهْ قَيْلُوبِ اِيْمَانَهْ كَيْلُورِلِرِ اِيْنْدِي ﴿١٠٩﴾ وَ مَا اُنزَلْنَا عَلَي قَوْمِهِ مِّنْ بَعْدِهِ مَنِ
 جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ مَا سَأَلْنَا مِنْ لَيْنِ ﴿١١٠﴾ اُولِ كَشِي نْكَ سَوَكْنَدَهْ اَنْكَ فَو مَنَهْ كَوِ كَدِينِ عَسْكَرِ
 اِيْنْدِرِمَادِكِ عَرِ بَرِ فَو مَنِي هَالَاكِ قَيْلُوبِ اَوْ جُونِ كَوِ كَدِنِ عَسْكَرِ اِيْنْدِرِ كَوِ جِيْدَهْ بُولِمَادِقِ
 بَعْنِي عَادَتِمِزِ نُوْكَلِ ﴿١١١﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاذَاعُهَا خَامِدُونَ ﴿١١٢﴾ اَلَا رَنْكَ عَقُوْبِي
 بَرِ فَا نِي قَيْجَرِ وَ غَنَهْ بُولْدِي بَعْنِي حَضْرَتِ جِبْرَائِلِ بَرِ قَيْجَرْدِي شَوْلِ وَفَتِ سَوِيْكَانِ
 اَوْتِ كَبِي هَالَاكِ بُولُوبِ بِنْدِيلِرِ ﴿١١٣﴾ يَا حَاسِرَةً عَلَي الْعِبَادِ مَا يَا فَنِيْمِ مَنِ رَسُوْلِ الْاَكْثَانُوَا
 بِهْ يَسْتَهْزِؤْنَ ﴿١١٤﴾ نِي حَسْرَهْ وَ نِي اَوْ كَنْجَلِي شَوْلِ كَشِي لَرْنِ كِ حَالِرِي اَلَا رِغَهْ بَرِ رَسُوْلِ
 كَلْدِي اِيْسَهْ اِنِّي مَسْئَلِ اِيْتَلِرِ اِيْنْدِي ﴿١١٥﴾ اَلَمْ يَرَوْكُمْ اَعْمَلْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ
 اَلَيْهِيْمُ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١١٦﴾ مَكَهْ مَشْرَكَلِرِي بِلْمِيْرِي اَلَا رِدِنِ اُولِ زَمَانْدَهْ غِي خَلْقَلِرِي
 يَغْمَبِرِلِرِ كَهْ اِيْمَانِ كَلْتُوْرِمَادِكَلِرِي اِچُونِ هَالَاكِ قَيْلِدِقِ اَلَلِهْ اَلَا رِ بُولَارِغَهْ قَايْتِمَاسَلِرِ
 شَوْلِي اَوْ يِلَابِ عِبْرَانَلَانِمِيْرِي ﴿١١٧﴾ وَ اِنْ كُنَّا لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿١١٨﴾ خَلْقِ نْكَ عَرِ
 قَايُوسِي جِيْلُوبِ قِيَا مَتِ كَوِنْدَهْ مَنِ حَضُورِمَدَهْ حَاضِرِ بُولُورِلِرِ ﴿١١٩﴾ وَ اَيَّةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ
 اَلْيَمِيْنَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَ اَخْرَجْنَا مِنْهَا حَيًّا فَمِتَهُ يَا سَكُوْنُ ﴿١٢٠﴾ مَنِمِ كِهَالِ قَدْرْتِمَهْ خَلْقِي اُولِ كَانْدِينِ
 سَوَكِ قَبْرَلَرْنِدِينِ چِغَارِ وَ مَزْغَهْ زَوْرِ دَلِيْلِ عَيْسِجِ فَا نْدَهْ كَهْ يَارَاقَلِي بُولِمَعَانِ بَرِي
 تَرِ كَرُوبِ بَعْنِي اَشِكَهْ يَارَاقَلِي قَيْلِبِ اَنْدِنِ اَوْرَلِقِ چِغَارِ وَ اُولِ اَوْرَلْقَدِنِ كَشِي لَرِ
 اَشِيْلِرِ ﴿١٢١﴾ وَ جَعَلْنَا فِيهَا جَنَّتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَ اَعْنَابٍ وَ فَجْرًا فِيهَا مِّنَ الْعِيُونِ ﴿١٢٢﴾ لِيَا سَكُوْلُوَا
 مَنِ قَمَرَهْ وَ مَا عَمِلْتُمْ اِيْدِيْمِمْ اَقْلًا يَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَ اُولِ جَبْرَدَهْ حَرْمَهْ وَ اَزُومِ بَاقِيْچَهْ لَرِي
 قَلْدِقِ وَ چِيْشَمَهْ لَرِ اَغْزَدِقِ فَوْلِ حُدْمَتِ لَرْنِدِنِ بَاشْقَهْ قَطْ اَلَلَهْ نْكَ بَارِ قَيْلِمَافِي بَرِ لَرْنِ كَهْ

بولغان شول باقىلار نك جيمشون آشاسونلر اچون، شولايدە شكر اينمىلر مى؟
 ﴿سُحْرَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْمِتُ الْأَرْضُ وَمِنَ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾
 ير اوسدرگان نرسه لردن و آدملر نك اوز لر ندين و آدملر بلعى تورغان نرسه لردن
 تورلى صنفلر نك بار چىسى بار قيلغان الله تعالى هر تورلى كيمچىلر كلاردن با كدر
 ﴿وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلُخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاتُخَذُوا مَظْلُومُونَ﴾ و دى بىز نك كمال قدر تمز گه
 دليل كىچ، بىز كىچدن كوندز بى سوورامز ده خلق فارانغولغە كرەلر بوبىك زور
 علامتدر، ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ قىباش اوز بىك
 سىرى كىسلوب توقتالوب قالغانغە قدر بورور ايندى بو قىباشنك بوبله بورما كى
 هر اشدە غالب و هر اشى بىلگوجى الله تعالى نك قدر تى بلاندر، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَرًا نَاهُ
 سَائِرًا حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ و آبنك سىرى نه منزىلر چىكلادك خرما سالفىنىك
 كا كرى بوتاغى قدر بولغانغە قدر يعنى بىك نىچكار گىگە قدر، ﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي
 لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ قىباشقە آى
 آرنندن ابرشمك و كىچنك كوندز گه الك كىلما كى درست توگل بو آى قىباشك
 هر اىكسى كو كده سىر قىلالر، ﴿وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْجُونِ﴾
 و دى آدملر گه بىز نك قدر تمز گه علامتدر، تحقىق بىز اول آدمنك بالالارن اچى
 كىشبلر برلن و باشقە نرسه لر ايله تولغان كار ابلارغە بو كلالدك، ﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ
 مَا يَرَكِبُونَ﴾ و آدملر منوب پورى تورغان كرابقە احشاشلى نرسه لر باراندىق
 ﴿وَإِنْ نَشَاءُ نُغَيِّرُهُمْ فَلَا ضَرِيحَ لَهُمْ وَلَا نُمْ يَنْقُدُونَ﴾ اگر بىز كىشبلر نى سوغە
 باتر و غە نلە ساك آلارنى فوتقار و رغە هىچ بار دمچى بولماس و بانوب اولودن
 فقار لىسا لردە، ﴿الْأَرْحَمَ مَا وَمَنَّا إِلَىٰ حِينٍ﴾ مگر بىز دن رحمة اچون و بىر بىلگولى
 و قنغە قدر دنيا تر كىلگى ايله فائده لاندردن و مز اچون فوتلدر بىلورلار، ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا
 مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ اگر الارغە سزدن اولگى املر گه
 اينكان عذابدن و سز نك آرنكز ده بولاچق عذابدين يعنى آخرت عذابدين
 فورقز شابد رحمت ايدلور سز ديولسه آلار آندىن يوز دوندرالر، ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ
 مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ اول مشر كرر گه رىسلر بىك
 آيتلر ندين آية كىلگان سمان هىچ التفات قىلماى اول ايتلردن يوز دوندر دىلر
 ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ لَعَلَّكُمْ يُرْحَمُونَ﴾
 يَشَاءُ اللَّهُ أَنْ تُقَاتُوا مِمَّا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمِمَّا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
 سز الله رزق لاندردن نرسه لردن فقير لر گه انفاق قىلو كز دىوب
 آلار مؤمن لر گه ايتلر الله طعام لاندردن و رغە تىلامگان كىشى لر نى

بِنِ طَعَامِلَانْدِر مِيْمَر بُو اِنْفَاقِ قِيْلِكُر دِيكَنان سوز كَنز ده آچِقِ آزغَلَقْدِه سِز
 اللّٰه تَلَاوِيْنِه خِلَافِ اش اِبِلان بِيْرگِه اِمْر اِيْتِه سِز دِيوُب ۱ بُو بَقُولُوْنِ عَنِّي هٰذَا اَلْوَعْدُ
 اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝۱۱۱ مشرِكُر مۇنلر گِه اِيْتِه لِر بُو قِبِر لِر دِن قُو بار لِر و عِدِه سِي قَايِجَان
 بوله چِق اِگِر راسِت سوز لِي بولسا كُر شُونِك قَايِجَان بوله چَاغِن خِبر بِيْر كُر دِيوُب
 ۱۲ مَا يَنْظُرُوْنَ اِلَّا صَبِيْحَةً وَّ اِحْدَةً نَّاءُ خُدْعَمُ وَّ عَمَّ يَخْصَمُوْنَ ۝۱۱۲ اول مشرِكُر بِيْر گِه
 تاوشِي كونا لِر اول تاوشِ آلا رِنِي سَانُو آلو اَشْتِدِه قِيحَر شَقَان و قنلر نِدِه عِيچ
 ايسا بِلَا مِگَنان و قنلر نِدِه كِيْلُوْب تونار اول تاوشِ اسرافيل عليه السلام كِ اَوْلَسْگِي
 صوري ۱۳ فَلَا يَسْتَطِيعُوْنَ تَرْجِيْبَةً وَّلَا اِلَى اَعْلٰهِيْمُ يَرْجِعُوْنَ ۝۱۱۳ بس آنلار بَر اش اِيْلِه
 و عِصْبِت اِيْتَار گِه و اِبِللر يِنِه اهل و اولادِي قاشِيْنِه قَايِنور غِه عَم قادر اولماس ۱۴ وَ نَفِيْحٌ
 فِي الصُّوْرِ فَاذٰعٰهُمْ مِّنَ الْاٰجِدٰثِ اِلَى رَبِّهٖمُ يَنْسَلُوْنَ ۝۱۱۴ صور غِه اِيكِيچِي اورلد كِي دِيْن
 سوكُرِه قِبِر لِر نِدِيْن چِغوب ر بِلر يِنِه آشوغِه آشوغِه قَايِنور لِر ۱۵ قَالُوْا يَا وٰلِدِنَا مِمَّنَّا
 مِمَّنْ مَرَقَدْنَا هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ ۝۱۱۵ مشرِكُر قِبِر لِر نِدِيْن قُو بارلد قِي دِيْن
 سوكِ بَر نِي بُو فِلاغَان اور نِمز دِن كِم قُو بار دِي دِيْب اِيْتورار شُونِدِيْن سوكِ افرار
 ايدوب ايتور لِر بُو بِيْر گِه اللّٰه و عِنْدِه قِيْلِغَان اش دِخِي بِيغِيْمِر لِر دِه خِبِر لِر نِدِه راسِت لِر دِر
 دِيوُب ۱۶ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَبِيْحَةً وَّ اِحْدَةً فَاذٰعٰهُمْ جَمِيْعٌ لَدَيْنَا مَخْضَرُوْنَ ۝۱۱۶ بُو اِيكِيچِي
 صوره بَر نِيكِ قَاتِي تاوشِ شول صور بولغان دِيْن سوكِ بار لِقِ خَلْقِ بِيْر نِكِ قَاشِمَز غِه
 حَاضِر بولور لِر ۱۷ قَالِيَوْمَ لَا تُظَلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَّلَا تُجْرَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۱۱۷ بُو
 كوتنه عِيچ كِم گِه ظلم ايدلماس عَم دِن يادِه نِي قِيْلِغَان شُونِك جِزاسِي كورر ۱۸ اِنْ
 اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُوْنَ ۝۱۱۸ تحقِيْقِ جِنْدَا گِي خَلْقِ بُو كون بَر اش
 اِيْلِه لَدِنلِسْگُو چِي لِر دِر ۱۹ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلٰى الْاَرٰكِ مَسْكُوْنَ ۝۱۱۹ اول
 جِنْدَا گِي خَلْقِ اوز لِرِي و خاتونلرِي كولا گال كِنْدِه بِيخِشِي دِيوانلر غِه تايانوب
 اولتورور لِر ۲۰ لِيْهٖمُ فِيْهَا فَاكِهَةٌ وَّلِيْهٖمُ مَا يَدْعُوْنَ ۝۱۲۰ اول جِنْدَا گِي خَلْقِ غِه تَمَلِي بِيْمَلِر
 و باشقِه جِه تالا گان نرسه لِر بولغوجي دِر ۲۱ سَلَامٌ قَوْلًا مِّنْ رَبِّ رَحِيْمٍ ۝۱۲۱ اول جِنْت
 خَلْقِيْنِه رَحِيْم بولغان اللّٰه تعالٰى دِن ايتولسا گان سلام بولغوجي دِر ۲۲ وَاَمَّا زَوْجُكَ الْيَوْمَ
 اِيْهَا الْمَجْرُمُوْنَ ۝۱۲۲ اِي شِرْكِ اِيْلِه گِذَاه قِيْلِغَان مشرِكُر بُو كون سِز مۇنلر دِن
 اِيْر بِلِكُر ۲۳ اَلَمْ اَعٰهَدُ الْبِيْئَتَ بَايْتِيْ اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدَ الشَّيْطٰنَ اِنَّهٗ لَكُمُ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝۱۲۳
 اِي اَدَمِ بِالْاَلَا رِي مَن سِز گِه عَهْد قِيْلِمَادِ سِي شَيْطَانِ غِه عِبَادَت قِيْلِمَا كُر شَيْطَانِ سوزِي
 بويْنِچِه بور ما كُر تحقِيْقِ اول شَيْطَانِ دِشْمَانِ لِي يِكِ آچِقِ بولغان دِشْمَانِدِر
 ۲۴ وَاَنْ اَعْبُدُوْنِي هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ۝۱۲۴ سِز مَنكَاغِه عِبَادَت قِيْلِكُر مونه شولدر
 توغرى يول ۲۵ وَاَلْقَدْ اَصَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيْرًا اَلَمْ تَكُوْنُوْا تَعْقِلُوْنَ ۝۱۲۵ تحقِيْقِ اول

شیطان سزدن کوب خلقتی آزدردی شونی اویلا میسزمی ﴿ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ
 تُوعَدُونَ ﴾ مونه بو آلد کزدغی نرسه اگر ایمان کینلور ماسا کتر سزگه شول
 بولور دیب وعده قیلنغان جهنمدر ﴿ اَصْلُوهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾ دنیاده وقتده
 شرک ایتدک کتر سبیلی بو کون شول جهنمگه کروب آنک اسسبیلگن ناتو کتر
 ﴿ الْيَوْمَ نَخْتُمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾
 وشول کونده خلقنک آغزلرن پیچانلرمز آلارنک اشلا گسان
 اشلارن دین بزگه فوللاری و آیافلاری سویلاب شهادت بیرور
 ﴿ وَتُؤْتُوا نَسْأَةً لِّمَسْمَسًا عَلٰی اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنَّا بِنُصْرُونَ ﴾ اگر تلاساک
 آلارنک کوزلرن قابلاب آلارنی سوقر قیلور ایدک عادت ایتدکلری روشیچه
 بولعه آشغوب چغارلر لکن سوقر اولدقلرن دین توغری بارا آلماسلر چونکه
 سوقر توغری بولنی نچک کورسن ﴿ وَتُؤْتُوا نَسْأَةً لِّمَسْحَنِهِمْ عَلٰی مَكَاتِنِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا
 مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾ اگر تلاساک آلارنک تورشان اورنلارنده صور تارلارن
 آلودلر ایدک هیچ فایده کینارگه بارورغه و قایتورغه حاللری کلماس ابدی
 ﴿ وَمَنْ نَعْمَرَهُ نَكَسَّهٖ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴾ و بر کشیگه ازون عمر بیرساک
 آنک بار انلوشن اوز کار نه من کوجلی ابدی کوچسز باش ابدی قارت فیلامز
 شولارنی کوره توروب الله تعالی ننگ هر شیگه قادر ایکانون فهم ایتیلیری ﴿ وَمَا
 عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهٗ اَنْ هُوَ الْاَذْكُرُّ وَفَرَّانٌ بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ ایتندر من کمان حیبا
 و بحق القول علی الکفارین ﴿ بز اول محمدکه شعر اوگر اتمادک هم اول محمد
 علیه السلامغه شعر مناسب بولمادی بلکه محمدکه اوگر انکان نرسه (اولمگان)
 ترک کولکی کشتی فورفتو و شرکنده دوام ایدوب ایمان کینلور مگان کشیگه
 عذاب واجب ایتار ایچون ایتدرلر گان قرآندر ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ
 اَيْدِيَانَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مُلْكُونَ ﴾ اول مشرکلر بلیلیری تحقیق بز آنلارغه اوز مننک
 قدرتمز ایله دورت آیاقلی حیوانلر بار قلدق آنلار اول حیوانلرغه مالکلردر
 یعنی اول حیوانلرغه آلارنی خواجه قلدق ﴿ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا
 يَأْكُلُونَ ﴾ و اول حیوانلرنی آلارغه مسحر قلدق وشول حیوانلردن آلارنک
 منوب یوری تورغان نرسه لری وشول حیوانلر ننگ ایتلرنده آشیلر ﴿ وَلَهُمْ فِيهَا
 مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ و آلارغه اول حیوانلردن کوب فائدهلر بار
 جوئلری و تبریزلرندن فائدهلنو و اچملکلر بار سوت فاتق کبی شولارغه شکر
 قیلیلیری ﴿ رَاَيْتُمْ مَنْ دُونِ اللّٰهِ اَبَاهُ لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴾ و اول مشرکلر شاید
 بزگه یاردمده بولورلر دیب امیدلنلر اللهدن باشغه اهلر قلب آلارغه عبادت قیلدیلر

لَا يَسْتَبِعُونَ نَصْرَهُمْ وَعِمْلُهُمْ جُنْدٌ مَّحْضَرُونَ ﴿١٧٧﴾ اول مشركلرگه معبودلری ياردم
 قیلا آلماس والحال اوزلری بزگه بو معبودلرمن ياردم ايتارلر دیوب حاضرلنگان
 عسکرلردر ﴿١٧٨﴾ فَا لَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ اَنَا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلَنُونَ ﴿١٧٩﴾ بس ای محمد
 (علیه السلام) سنی اول مشركلر نك الله نك شریکی بار دیگان سوزلری
 خفالندرماسون ، بز هر کمنك کورساتوب ویداشرب قیلغان اشرف
 بالمر تبوشلی جزالرن کورورلر ﴿١٨٠﴾ اَوَلَمْ يَرِ الْاِنْسَانَ اَنَا خَلَقْتَاهُ مِنْ نُطْقَةٍ
 فَاذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿١٨١﴾ ایا اول کشی بلمی بز آنی منی سوندین بار قیلدیق ، بس
 شولایده آدم بزگه ظاهر وفاتی دعوی ایله دعوی ایته منی ، سوندین یارانقان الله نك
 فایتان یاراتون انكار ایته ﴿١٨٢﴾ وَصَرَبَ لَنَا مِمَّا لَمْ نُنسِ خَلْقَهُ فَالْ مِنْ بِنِي الْعِظَامِ وَهِيَ
 رَمِيمٌ ﴿١٨٣﴾ آدم بالاسی اوزینك منی سوندین یارانلوون اونوب کیکان سبک ایله
 بزگه سئل قیلب موئه بو سیاک چروب بتکاج مونی کم ترگزور دیوب ایتدی
 یعنی اولگی حالتینه کم فایتارور دیب ﴿١٨٤﴾ قُلْ يَحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَعَوَّ
 بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿١٨٥﴾ ای محمد (علیه السلام) اول کشیگه ایت اول سیا کنی اول
 کم بار قیلغان ایدی شول ذات ترگزور ، اول الله تعالی در ، واول الله تعالی هر
 خلقتی بلسگوچیدر ﴿١٨٦﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿١٨٧﴾
 واول الله تعالی شونداين قادر الله در سز نك فائده لئمککر اجون یاشل آغاچدن
 اوط قلدی یعنی آندین اوط چغارا ، بس سز اول آغاچدین سوغوب اوط چغاروب
 یغاسز ایمدی شونداين چی یاشل آغاچدین اوط چغارورغه قادر بولغان الله
 اولکلرنی ترگزورگه نچک قادر بولماسون اویلاب قارا کر ﴿١٨٨﴾ اَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ
 السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَعَوَّ الْخَلْقِ الْعَلِيمِ ﴿١٨٩﴾ بر وکولرنی
 یاراتقان الله بر وکوککه فارغانده کچکنه لکده وحقیرلقده مثلی بولمغان آدملرنی
 یاراتورغه قادر توکللی البته قادر ، اول الله یاراتوچی ویک بلسگوچیدر ﴿١٩٠﴾ اِنَّمَا اَمْرُهُ
 اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١٩١﴾ الله تعالی بر نرسه نك بار بولون نرسه
 اول نرسه گه بول دیوب ایته ده اول نرسه بوله ﴿١٩٢﴾ فَيَسْجُدْ اَلَّذِي بِيَدِهِ مَلَكَوٰتُ كُلِّ
 شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٩٣﴾ هر شی آنك ملکده بولغان الله تعالی مشرکلر صفتلاغان
 نرسه لردن پاک ومنزدر واول الله تعالی گه عمه کر فایتارلور سز .

سورة الصافات مكية مائة واثنان وثمانون آية

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿١﴾ وَالصّٰفّٰتِ صَفّٰتٌ ﴿٢﴾ اللّٰهُ تَعَالٰى اَيْتِه عِبَادَةٌ قَيْلِه تَوْرَعَانِ اَوْرِنلرنده صف صف تَوْرَعَانِ

